

Vilniaus universiteto
Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos instituto
Informacijos ir komunikacijos katedra

Ramunė Gedvilaitė,
Žurnalistikos magistro studijų programos studentė

Tolerancijos problema Lietuvos periodinėje spaudoje

Magistro darbas

Vadovas doc. Audronė Nugaraitė

Vilnius, 2008

lydraštis

Gedvilaitė, Ramunė

Ge 79 Tolerancijos problema Lietuvos periodinėje spaudoje: magistro darbas / Ramunė Gedvilaitė; mokslinis vadovas doc. Audronė Nugaraitė; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Žurnalistikos institutas – Vilnius, 2008. – 57, [] lap.: lent. – Maš. – Santr. Angl. – Bibliogr.: p. 50-52 (50 pavad.)

UDK 070.23

Pagrindiniai žodžiai: *tolerancija, periodinė spauda, žiniasklaida, gandai, stereotipai, romai, tautinė mažuma, taboras,*

Magistrinio *darbo objektas* – tolerancijos raiška Lietuvos periodinėje spaudoje. *Darbo tikslas* – išanalizuoti tolerancijos problemą Lietuvos periodinėje spaudoje.

Siekiant ištirti tolerancijos problemą Lietuvos periodinėje spaudoje, darbe pasirinkta ištirti romų tautos atstovų pateikimo periodinėje spaudoje („Lietuvos rytas“ ir „Vakaro žinios“ dienraščiuose) ypatumus. Tyrimo uždaviniai: išanalizuoti tolerancijos sampratą bei sklaidą visuomenėje; apžvelgti žiniasklaidos vaidmenį visuomenės pokyčiuose; išanalizuoti informacijos pateikimo spaudoje ypatumus, apžvelgiant stereotipų ir gandų vaidmenį; išanalizuoti romų vaizdavimo periodinėje spaudoje ypatumus. Tyrimo metodai: informacijos rinkimas, apdorojimas, sisteminimas; lyginamoji mokslinės ir metodinės medžiagos analizė; kokybinės ir kiekybinės informacijos šaltinių analizė; informacijos duomenų analizė.

Analizuojant tolerancijos sampratą, buvo išsiaiškinta, kad ji reiškia pagarbą ir pakantą kitaip mąstančiam žmogui, jo nuostatoms, įsitikinimams ir vertybėms, nepriklausomai nuo rasės, lyties ir kitų skirtumų. Didelę įtaką žiniasklaidai padarė globalizacija, paskatinusi jos kaitą ir kitas raiškos galimybes. Atsiradus naujoms šio pasaulio problemoms, kaip pvz. terorizmas, netolerancija analizuojami tarptautiniu mastu. Tolerancija siejama su žmogaus teisėmis, kurias užtikrinti privalo kiekviena demokratinė valstybė. Tyrimas parodė, kad mūsų šalyje susiduriama su tolerancijos trūkumo problema populiariausiuose Lietuvos dienraščiuose. Galima pastebėti, kad tirtuose dienraščiuose netolerantiškai vertinama čigonų tautinė mažuma. Dominuoja neigiamas požiūris į šios tautos atstovus. Tą atskleidžia žiniasklaidoje vyraujantys tik neigiami pranešimai apie romus, kuriuose akcentuojama jų nusikalstama veikla, konfliktai su valdžios institucijomis, išryškinamos neigiamos charakterio savybės. Taboras tirtuose straipsniuose akcentuojamas kaip narkotikų prekybos centras. Pateiktoje informacijoje juntama negatyvi žurnalistų pozicija. Neigiamas romų vaizdavimas žiniasklaidoje gali paskatinti mąstyti, kad visi romai priklauso nusikalstamai grupei ir kelti asociacijas tik su nusikalstamo pasaulio atstovais. Romų integracijos į visuomenę klausimams neskiriama dėmesio.

Šis mokslinis darbas svarbus naujumo aspektu, nes iki šiol nebuvo didesnio tyrimo apie tolerancijos problemą Lietuvos periodinėje spaudoje.

Darbas gali būti naudingas studentams, ypač studijuojantiems žurnalistiką, dėstytojams, dienraščių autoriams ir jų skaitytojams.

TURINYS

ĮVADAS.....	6
1. TOLERANCIJOS RAIŠKA VISUOMENĖJE.....	9
1. 1. Tolerancijos samprata.....	10
1. 2. Tolerancijos sklaida šiuolaikinėje visuomenėje.....	15
2. ŽINIASKLAIDOS VAIDMUO VISUOMENĖS POKYČIUOSE.....	22
3. INFORMACIJOS PATEIKIMO SPAUDOJE YPATUMAI.....	26
3. 1. Stereotipų vaidmuo informacijos pateikime.....	27
3. 2. Etikos svarba žiniasklaidoje.....	30
3. 2. 1. Gandų poveikis visuomenės nuomonės formavimuisi.....	32
4. ROMŲ VAIZDAVIMO SPAUDOJE YPATUMAI: TYRIMAS.....	37
IŠVADOS.....	47
Bibliografinių nuorodų sąrašas.....	49
The problem of tolerance in Lithuanian periodical press (summary).....	50
Priedai.....	53
1 priedas. Tirtų straipsnių pavadinimai.....	54
2 priedas, nr. 1. Čigonų taboras.....	55
3 priedas, nr. 2. Čigonų taboras.....	56
4 priedas, nr. 3. Čigonų taboras.....	57

ĮVADAS

Dabartinėje visuomenėje tolerancija laikoma savybe, kurios laikymasis gali suvienyti tautas, užkirsti kelią diskriminacijai, užtikrinti taiką ir vienybę pasaulyje. Tolerancija reiškia pagarbą kitaip mąstančiam žmogui ar grupei, siejama su žmogaus teisėmis, kurias užtikrinti privalo kiekviena demokratinė valstybė. Šio amžiaus svarbiausiu klausimu tampa, kaip integruoti tas mažumas į visuomenę, kurios yra priešaringai vertinamos dėl rasės, religijos ar lyties skirtumų.

Ypatingas dėmesys atitenka žiniasklaidai, kaip priemonei, galinčiai padėti atkreipti dėmesį į tolerancijos problemas. Žiniasklaida atstovaudama visuomenės interesams, reguliuoja jos požiūrius, padeda įtvirtinti nuostatas ir nuomones. Todėl ji gali prisidėti prie tolerantiškos visuomenės kūrimo, ugdydama ir skatindama demokratiškas vertybes bei stabilumo tarp valstybių kūrimo ir lygybės tarp žmonių puoselėjimo idėjas.

Lietuva tarp tų valstybių, kurios skelbiasi skatinančios demokratines vertybes, grindžiamomis lygiomis žmogaus teisės principais. Tačiau mūsų šalyje dažnai susiduriama su tolerancijos problemomis. Periodinėje spaudoje nuolat pasirodantys pranešimai apie romų tautos nesutarimus su mūsų šalies valdžios institucijomis, rasistinius išpuolius prieš kitataučius ar tai, kad neįsileidžiame į savo šalį kitos lytinės orientacijos organizuojamų parodų, rodo, kad tiek visuomenėje, tiek žiniasklaidoje trūksta supratimo ir pakantos kitataučiams, kitos lytinės orientacijos ar kitokių įsitikinimų žmonėms. Tą patvirtina ir 2005 Lietuvoje atlikti visuomenės vertybių apklausos tyrimai, kurie taip pat atskleidžia, kad esame netolerantiški pabėgėliams, kitų tautų atstovams, homoseksualams ir kad šios grupės yra labiausiai nepageidaujami asmenys kaimynystėje.

Taigi šio magistrinio **darbo objektas** – tolerancijos raiška Lietuvos periodinėje spaudoje.

Darbo tikslas – išanalizuoti tolerancijos problemą Lietuvos periodinėje spaudoje.

Tikslui atskleisti keliami uždaviniai:

- Išanalizuoti tolerancijos sampratą bei sklaidą visuomenėje;
- Apžvelgti žiniasklaidos vaidmenį visuomenės pokyčiuose;
- Išanalizuoti informacijos pateikimo spaudoje ypatumus, apžvelgiant stereotipų ir gandų vaidmenį;
- Išanalizuoti romų vaizdavimo periodinėje spaudoje ypatumus.

Siekiant ištirti tolerancijos problemą periodinėje spaudoje, darbe pasirinkta ištirti romų tautos atstovų pateikimo periodinėje spaudoje ypatumus, siekiant išsiaiškinti, kokio pobūdžio ir tematikos informacija dominuoja apie šią tautinę mažumą. Tyrime išsikelta hipotezė, kad žiniasklaidos romų pateikimo formos gali prisidėti prie netolerancijos skatinimo Lietuvos visuomenėje.

Darbas parašytas naudojantis šiais **tyrimo metodais**:

- informacijos rinkimas, apdorojimas, sisteminimas;
- lyginamoji mokslinės ir metodinės medžiagos analizė;
- kokybinės ir kiekybinės informacijos šaltinių analizė;
- informacijos duomenų analizė.

Siekiant apžvelgti tolerancijos ištakas ir raidą, darbe remiamasi senovės ir šiuolaikinę politinę filosofiją tyrinėjančio filosofo R. Legutko 2007 metais išleista knyga „Tolerancija“. Taip pat rašant šį mokslinį darbą naudojama lietuvių autoriaus R. Plečkaičio monografija, kurioje pateikti pažintiniai ir socialiniai tolerancijos pagrindai.

Apžvelgiant tolerancijos raidą Lietuvoje, remiamasi J. Balčiaus sudaryta monografija „Iš tolerancijos istorijos“, kurioje išsamiai pristatytos ir autoriaus, parašiusio pirmąją Lietuvoje monografiją apie toleranciją (Tolerancija kaip kultūros principas), J. Blažiaus mintys.

Siekiant atsakyti į žiniasklaidos kaitos klausimus, aptariamos žymiausių šiuolaikinių sociologų A. Giddens, Thomson teorijos. Lietuvos žiniasklaidos kaitą tyrinėjančio sociologo V. Leonavičiaus darbai.

Analizuojant stereotipus, remiamasi užsienio autorių (David. J. Schneider, Lilly Gataullina, Joyce Millet) publikacijomis.

Šiame darbe, aiškinantis gando reikšmes, remiamasi sociologijos vadovėliuose pateiktais sampratos aiškinimais bei Lietuvoje neformalią komunikaciją tyrinėjusio V. Pruskaus publikacijomis bei praeitais metais išleista jo knyga „Neformalios komunikacijos ritualai“.

Darbo tikslui atskleisti nagrinėjamos filosofų, politikos ir kultūros komentatorių, apžvalgininkų bei sociologų (L. Donskio, A. Sverdiolo, V. Bielinio, V. Rubavičiaus) mintimis.

Rašant darbą, naudojama žiniasklaidos srities atstovų publikacijomis, ataskaitomis ir apžvalgomis (žurnalisto etikos inspektoriaus R. Gudaičio metinėmis ataskaitomis, doc. B. Raguočio ir kt.).

Magistrinio darbo struktūrą sudaro keturios dalys. Pirmoji skirta atskleisti tolerancijos ištakas, raidą ir sampratą. Kitoje dalyje apžvelgiamas žiniasklaidos vaidmuo visuomenės pokyčiuose, jos kaita globaliame pasaulyje. Trečioje dalyje analizuojami informacijos pateikimo spaudoje

ypatumai. Paskutinę dalį sudaro tyrimas, kuriuos siekiama atskleisti tautinės mažumos (romų) vaizdavimo žiniasklaidoje ypatumus, leidžiančius atskleisti jų tolerancijos vertinimą visuomenėje.

Šis mokslinis darbas svarbus naujumo aspektu, nes iki šiol nebuvo didesnio tyrimo apie tolerancijos problemą Lietuvos periodinėje spaudoje.

Darbas gali būti naudingas studentams, ypatingai studijuojantiems žurnalistiką, dėstytojams, dienraščių autoriams ir jų skaitytojams.

1. Tolerancijos raiška visuomenėje

Analizuojant tolerancijos problemas žiniasklaidoje, svarbu suvokti ir apibrėžti tolerancijos sampratą, kuri paprastai suprantama kaip labai abstrakti vertybė. Šiandien, kai ypatingai deklaruojama lygybės idėja tarp įvairių grupių, tolerancija suvokiama kaip savybė, kurios laikymasis užkirstų kelią diskriminacijai, užtikrintų taiką ir darną pasaulyje. Dabartinėje visuomenėje pabrėžiama pakantumo, tolerancijos svarba homoseksualams, kitataučiams, skirtingos religijos išpažinėjams, kitos rasės atstovams. Kiekviena epocha tolerancijos sampratai suteikia savitą reikšmę, priklausomai nuo tuo metu vyraujančios politinės santvarkos, religinių nuostatų, visuomenės moralinių vertybių. Todėl svarbu išsiaiškinti šios sąvokos atsiradimo ištakas, jos raidą, kas padės suprasti tolerancijos interpretacijas dabartinėje visuomenėje.

Šioje dalyje taip pat apžvelgiama tolerancijos sklaida. Analizei tai svarbu, nes padės suprasti, kokių veiksmų imasi valstybės, norėdamos puoselėti toleranciją savo šalies piliečiams, kokiomis nuostatomis vadovaujasi, kodėl tolerancija tokia svarbi ir kodėl jai skiriama daug dėmesio, kokios gali būti nepakantumo pasekmės. Todėl taip pat apžvelgiami ir tarptautiniai teisiniai dokumentai, apibrėžiantys žmogaus teises, kurių laikymasis neatskiriamas nuo tolerancijos puoselėjimo.

1. 1. Tolerancijos samprata

Tarptautiniame dabartiniame žodžių žodyne žodžiui „tolerancija“ [lot. *tolerantia* – kantrybė] aiškinama pirmiausia kaip priešingos nuomonės arba įsitikinimų gerbimas, pakanta. Taip pat tolerancija gali būti suprantama kaip matuojamo parametro (kampo, formos), mechaninių, fizinių savybių (kietumo, el. varžos) didžiausios ir mažiausios leistinos reikšmės skirtumas. Tolerancijos sąvoka vartojama medicinoje, ir gali būti aiškinama kaip visiškas arba dalinis organizmo imunologinio reaktyvumo nebuvimas (nesugebėjimas gaminti antikūnus), arba galėjimas pakelti didelę vaistų arba nuodų dozę be žalos organizmui.

„Torerare“ lotyniškai – išverti, pakęsti. Mūsų kalboje toleruoti – pakęsti kito nuomonę, įsitikinimus, pažiūras, elgesį. Dabartinėje vartosenoje reiškia pakantumą bei pagarbą kitaip mąstančiam, nepaisant pritariama jo nuomonei ar ne.

Jurgen Kuberski teigimu, tolerancijai dažniausiai skiriamos dvi tolerancijos rūšys:

- Formalioji tolerancija – pakantumas kito nuomonei bei religijos formai, bet nepritariant jų turiniui (formaliosios tolerancijos riba laikomi nusižengimai prieš visuotinai pripažintus įstatymus, pavyzdžiui, jėga ar priespauda).
- Turinio tolerancija – (didesnis ar mažesnis) pripažinimas ir pritarimas kitų žmonių nuomonei ar religijai.

Filosofas Ryszard Legutko, tyrinėdamas toleranciją, priskiria ir kitą jai artimą sąvoką – kompromisą. Tačiau taip pat pateikia ir šių sąvokų skirtumus, teigdamas, kad kompromiso sąvoka yra „siauresnė“. Kompromisas nuo seno žinoma praktinė nuostata, taikoma ir intelektualinėje ir politinėje srityje, kuri nors ir padėjo reguliuoti, tačiau vertinama nevienareikšmiškai, nes vieni kompromisai buvo neišvengiami, kiti – turintys smerktinų kapituliantiškumo ar bailumo ženklų. Tolerancija vienareikšmiškai tapo suvokiama kaip pozityvus reiškinys, kuo kompromisas pasigirti niekada negalėjo (Legutko, 2007, p. 7).

Tolerancijos samprata pirmiausia susiformavo kaip religinė tolerancija, ir jos sąvoka dažniausiai buvo naudojama kalbant apie religinius karus, nesutarimus su bažnyčios valdžia.

Anot Jurgen Kuberski, dar Antikos laikais buvo diskutuojama, ar absoliuti tiesa nepanaikina tolerancijos, krikščionybei kovojant su valstybine religija dėl pripažinimo. Tačiau IV a. jai tapus valstybine religija, ji pasiekė netolerancijos epogėjų, vykdydama žiaurias represijas su netikinčiais, inkvizicijas (Kuberski, 2006).

Humanizmo ir reformacijos epochoje padėtis pasikeitė. Martinas Lutheris, pirmasis nusakęs vokiškąją tolerancijos sampratą, pasakė, kad su eretikais reikia kovoti ne ugnimi, o raštais. Vėliau vykstančiuose konfesiniuose karuose ir kuriantis evangelikų Bažnyčiai įvairiose šalyse buvo pripažintas pakantumas kito nuomonei bei religijos formai, nors ir nepritariant jų turiniui (Kuberski, 2006).

XVII amžiuje, anglų filosofai plėtojo tolerancijos sampratą. Thomas Hobbesas (1588-1679) palaikė toleranciją, kaip piliečių tikėjimo laisvės pripažinimas. Johnas Locke'as (1632-1704) reikalavo pakantumo kitiems tikėjimams, jeigu jie nėra priešiški valstybei ir amoralūs.

Pakantumo religijai tema J. Locke'as sukūrė keturis kūrinius – laiškus apie toleranciją (ketvirtas nebaigtas). Dingstis parašyti „Laiškas apie toleranciją“ buvo šv. Pauliaus katedros Londone klebono kūriniai, kupini religinio nepakantumo nonkonformistams – presbiterionams, independentams ir kitiems, nepripažinusiems bažnyčios mokymą ir apeigas. J. Locke'as savo darbe „Laiškas apie toleranciją“ gynė nonkonformistus, teikdamas, kad represijos nėra efektyvi politika, bažnyčia turinti naudoti kitas priemones kaip įtikinimą, patarimą ar perspėjimą. Jos paskirtis – sielovada, valstybės paskirtis – sergėti piliečių gyvybę, teises, laisvę, nuosavybę. Bažnyčia savo pareigas turi atlikti nepriklausomai nuo valstybės. J. Locke'as tolerancijos problemą taikė ir politikos sferoje, palaikydama politinės laisvės idėją (Plečkaitis, 1998, p.

Už religinę toleranciją pasisakė ir Voltaire'as. Jis parašė „Traktatą apie toleranciją Jeano Calas mirties proga“. Dingstis parašyti šį traktatą buvo įvykis, kai 1762 m. Tulūzos teismas priėmė klaidingą nuosprendį, dėl protestantų pirklio J. Calas, kuomet remdamiesi religinių fanatikų įskundimu, jam buvo paskelbta mirties bausmė (Plečkaitis, 1996, p. 33).

Voltaire'as, gindamas sąžinės laisvę, siekė išplėsti tolerancijos aiškinimą, toleranciją laikydamas ne tik religinio, bet ir pasaulietinio gyvenimo garantu, užtikrinančiu normalų valstybės būvį, taiką valstybėje ir tarp valstybių.

Lietuvoje apie toleranciją, kaip apie visuomenei svarbią vertybę, imta kalbėti 19 a. pabaigoje, ir tik nacionalinio išsivadavimo kontekste.

Vienas pirmųjų autorių Lietuvoje, išleidusių studiją apie toleranciją – žymus lietuvių psichiatras ir visuomenės veikėjas - profesorius Juozas Blažys. Savo monografijoje „Tolerancija kaip kultūros principas“ (1936) jis aptarė tolerancijos idėjų istoriją nuo antikos iki XX a. vidurio. J. Andziulaitis, Vydūnas, V. Sezemanas ir daugelis kitų taip pat domėjosi tolerancijos problema, ją nagrinėjo, tačiau nė vienas šiuo klausimu nėra parašęs didesnių darbų.

Kitas bandymas paanalizuoti toleranciją ir jos principus - tai straipsnių rinkinys „Iš tolerancijos istorijos“ (1992), sudarytas Jonaus Balčiaus. Taip pat 1998 metais Romano Plečkaičio išleista monografija „Tolerancija“.

Religinės tolerancijos aspektas Lietuvoje buvo specifinis. Lietuvos tolerancijos idealas plėtojantys atstovai ne tikrai pripažino ir reikalavo tolerancijos tarp įvairių religijų, bet ir akcentavo tolerancijos būtinybę kitų religijų žmonėms, ir tiems, kurie apskritai yra netikintys.

Toleranciją, jos problemą svarstė daugelis 19 a. pabaigos ir 20 a. pradžios lietuvių pasaulietinės etikos atstovų, iš kurių plačiausiai ją analizavo ir propagavo P. Leonas, P. Mašiotas, V. Kudirka, J. Adomaitis, P. Višinskis, G. Petkevičaitė ir kiti.

Anot Vincento Žemaičio, 1863 metais caro valdžiai nuslopinus sukilimą, ir užgniaužusią nacionalinę kultūrą, lietuvių tautos istorijoje prasidėjo naujas nacionalinio išsivadavimo judėjimo pakilimas, tautos idėjinio ir kultūrinio gyvenimo atgimimas, kurio metu apie toleranciją imta kalbėti kaip apie būtiną sąlygą tautos laisvei ir gerovei (Balčius, 1992, p. 79).

Lietuvoje pasaulietinės tolerancijos skleidėjai nebuvo filosofai profesionalai, o daugiausia vadinamųjų laisvųjų profesijų atstovai: medikai, rašytojai, teisininkai. Tačiau jie buvo aktyvūs visuomenės veikėjai, skelbę savo etines pažiūras nacionalinės priespaudos metais, kada buvo uždarytas Vilniaus universitetas, persekiojamas liaudies švietimas gimtąja kalba, slopinama nacionalinė kultūra (Balčius, 1992, p. 79).

Tolerancija siejosi su išsilaisvinimo idėja, lietuvių tautos suvereniteto pripažinimu. Nacionalinio išsivadavimo įkarštyje, suaktyvėjo idėjinė kova tarp paties sąjūdžio dalyvių, ir ėmus skaidytis savarankiškomis socialinėms grupėms ir idėjinėms kryptims, nacionalinio sąjūdžio vadovai buvo priversti svarstyti klausimus apie skirtingų srovių ir grupių tarpusavio santykius. Taigi tolerancija jiems reiškė žmonių sutarimo ir bendradarbiavimo būdą, leidžianti suderinti ir įteisinti skirtingų krypčių interesus, neneigiant jų pažiūrų ir nuomonių (Balčius, 1992, p. 80).

V. Žemaičio teigimu, tolerancijos idėja atėjo į Lietuvą Šviečiamosios epochos laiku iš Vakarų Europos, ir neatsitiktinai. Plisti jai Lietuvoje padėjo nauji socialiniai ir dvasiniai visuomenės poreikiai. Lietuvoje intensyviai pradėta priešintis socialinei ir nacionalinei priespaudai, taip pat pradėta propaguoti ir bandyti įtvirtinti demokratijos, laisvės, lygybės idealus, kuriuos pasaulyje išpopuliarino Didžioji prancūzų buržuazinė revoliucija (Balčius, 1992, p. 81).

Kaip ir Vakarų Europos šalyse, taip ir Lietuvoje tolerancija glaudžiai siejosi su humanizmu ir laisve, atskiro individo bei tautos kaip vertybe pripažinimu.

Tačiau Vakarų Europoje tolerancija neturėjo tokio turinio aspekto, koks buvo Lietuvoje. Čia nauja buvo tai, jog visi kovojantys už demokratiją, laivę, gindami tautos nacionalinį orumą, toleranciją taikė nacionalinių santykių sričiai. Tokia tolerancija buvo būdinga tik nacionalinį suverenumą praradusioms tautoms. Reikalavimas, jog būtų pripažinta mažos tautos lygiai kaip ir didžiųjų tautų teisė į laisvę ir nacionalinį apsisprendimą, toleruojami nacionaliniai liaudies interesai atspindėjo tolerancijos idėją (Balčius, 1992, p. 82)..

R. Legutko, knygos „Tolerancija“ autoriaus teigimu, tolerancija neprarado savo reikšmės dabartinėje visuomenėje, ir netgi pelnė vietą tarp svarbiausių mūsų epochos vertybių. Nuo Voltero laikų tolerancijos sąvoka ėmė reikšti neapibrėžtus pozityvius dalykus, „sugestionuodama savotišką visų žmonių brolybės idealą, kuris kilo iš sekuliarizuotos ir politizuotos krikščioniškosios meilės koncepcijos“. Iškeliant tolerancijos šūkį postuluojuojamos tokios vertybės kaip žmonių santykių humanizacija, solidarumas, pagarba, draugystė, geranoriškumas ir meilė. Netolerancijos sąvoka ėmė reikšti įvairias diskriminacijos formas (Legutko, 2007, p. 235-236).

R. Legutko teigia, kad tolerancijos sąvokoje visada slypėjo kažkas mįšlingo. Toleravimas reiškia taikstymąsi su pažiūromis, kurioms nepritariame ir kurias laikome žalingomis. Tačiau tokia samprata prieštarauja dviem visuotinai ir seniausiai pripažintiems principams: intelektualiniam, kuris reikalauja siekti to, kas tikra, gera ir teisinga, ir politiniam, reikalaujančiam artėti prie bendrų nuostatų ir neutralizuoti reiškinius, galinčius kelti pavojų visuomenės santaikai (2007, p. 7).

Standartinis šiandien vartojamas apibrėžimas, anot R. Legutko, skamba taip: tolerancija yra sugebėjimas pakęsti tai, kas, nepriimtina, kas laikoma klaidinga, antipatiška, moraliai neteisinga. Tolerancija stengiasi suderinti dvi priešingas ir sunkiai suderinamas žmogaus emocijas – nepritarimą ir pagarbą. Galime atmesti kieno nors idėjas, tačiau suprantame ir gerbiame jas skleidžiantį žmogų. Tačiau, kaip teigia R. Legutka, ši formulotė verčia atvirai prižadėti gerbti viską, kam galėtume nepritari, anksčiau nei mūsų nepritarimas susiformuos ir nei turėsime progą patikrinti, ar tie dalykai verti pagarbos (Legutko, 2007, p. 240).

Pasak Plečkaičio, „tolerancija nėra pati sau tikslas, ji yra priemonė kitiems tikslams – tiesai ir gėriui – siekti, ji yra strategija siekiant šių tikslų, nenaudojant tam tikrų priemonių tikslams pasiekti“ (1996, p. 91).

Apie toleranciją prasminga kalbėti sąžinės, bet ne žinojimo lygmenyje. Tam tikra prasme, tolerancija yra savęs apsunkinimas, nes reikia pastangų pripažinti kitą asmenį, nežiūrint jo skirtingumo. Sąžinės dalykuose tolerancija yra labai svarbi, nes parodo, kad mes gerbiame kitą asmenį ir jo nuomonę. Kadangi tiesos negalima įdiegti prievarta, todėl tolerantiškiems reikia būti nuomonių raiškos požiūriu, bet nebūtinai tolerantiškiems dėl pasekmių, kurias gali sukelti tos nuomonės. Valstybė privalo nustatyti ribas, ji negali sau leisti neribotos tolerancijos. Turi būti tolerancijos ribos, nes esant beribe tolerancijai neįmanoma apginti aukų ir silpnesniųjų (Spieß, 2003).

N. Nevitte teigimu, svarstant tolerancijos problemą, galima atskirti bendrą orientaciją (įsitikinimą, kad tolerancija apskritai yra svarbu) bei „situacinę toleranciją“ – nuostatą konkrečių grupių atžvilgiu. Tolerancijos pripažinimas dar neatskleidžia, ar atskiri individai pakantūs tiems patiems dalykams ir kaip jie elgiasi kasdieniame gyvenime. Amerikiečių filosofas Walzeris išskiria du aspektus: toleranciją kaip vidinę nuostatą, ir toleravimą kaip realią praktiką. Svarbu atskirti

nuostatas ir elgesį, taip pat kaip ir nuostatas ir emocijas. Priklausomai nuo situacijos kiekvienas individas patiria įvairių psichologinių būsenų, retas kuris nepatiria blogų emocijų. Tolerancija nėra tik psichologinis veiksnys. Ją kuria visuomenė, pasirinkdama tam tikras vertybes, toleruodama arba smerkdama tam tikrus elgesio būdus (Nevitte, 1996, p. 62-63).

Demokratinėse visuomenėse, tolerancija itin skatinama ir puoselėjama vertybė, nes laikomasi principo, kad visi žmonės lygūs, o taikus įvairių grupių bendradarbiavimas – vertybė.

1995 metais priimtoje UNESCO tolerancijos principų deklaracijoje, tolerancija siejama su demokratinėmis vertybėmis, kurių puoselėjimas gali padėti įtvirtinti taiką pasaulyje.

Deklaracijoje skelbiama, kad tolerancija yra atsakomybė, kuri palaiko kitų žmogaus teises, pliuralizmą (t.p kultūrinį pliuralizmą), demokratiją ir teisės normas, lavina individus, grupes ir valstybes. Ji įtakoja dogmatizmo ir absoliutizmo atmetimą, ir patvirtina standartus išdėstytus tarptautinėje žmogaus teisės dokumentuose (Declaration of Principles..., 1995, p. 1-4). Juose tvirtinama, kad derindamasi su pagarba žmogaus teisėms, tolerancijos praktika neketina toleruoti socialinį neteisingumą, apleidimą. Kiekvienas yra laisvas laikytis savų įsitikinimų ir priimti kitų įsitikinimus. Priima tiesą, kad žmogaus egzistavimas skirtingos išvaizdos, padėtis, kalba, elgesys ir vertybės turi teisę sugyventi taikoje ir būti tokie kokie yra. Vieno nuomonė nėra primetama kitam.

21 amžius pažymėtas ekonomikos globalizacija ir sparčiai didėjančia mobilizacija, komunikacija, integracija ir tarpusavio priklausomybe, didelio masto migracija, gyventojų pasikeitimu, urbanizacija, besikeisiančiu socialiniu modeliu (Declaration of Principles..., 1995, p. 1-4).

Tolerancija yra būtina tarp individų ir šeimose ir bendruomenės lygyje. Jos skatinimas ir nuostatų suformavimas, abipusis išklausymas ir solidarumas turėtų būti priimamos mokyklose ir universitetuose, neformaliame auklėjime, namuose ir darbovietėse. Deklaracijoje itin pabrėžiama švietimo svarba.

Netolerancija yra pažeidžiamų grupių sumenkinimo forma, ir jų išskyrimas iš socialinio ir politinio bendradarbiavimo, taip pat kaip smurtas ir diskriminacija prieš jas. Kaip tvirtinama ... deklaracijoje „visi individai ir grupės turi teisę būti skirtingiems“ (Declaration of Principles..., 1995, p. 1-4).

Remiantis Vokietijos prezidento J. Rou žodžiais, išsakytais jo knygoje apie toleranciją „Kultūrų dialogas...“, tolerancijos negalima pasiekti vieną kartą ir visiems laikams, nes ji kaskart iš naujo susiduria su ribomis, kaskart iš naujo išbandoma naujais klausimais ir naujomis užduotimis: kiek svetimumo galime priimti į savo asmeninį, visuomeninį gyvenimą, nekeldami pavojaus savo pačių tapatybei. Kiek prisitaikymo galime laukti iš pas mus atvyksiančiųjų, kad jie neprarastų savo tapatybės? Toleranciją, J. Rou laiko skirtingų tapatybių pripažinimu, negalinčia egzistuoti be tam tikrų panašumų. Jos taiką kuriantis ir konfliktus sprendžiantis poveikis gali skleistis tik tada, kai visi jos dalyviai pajėgūs susitarti dėl tam tikrų vertybių (Rou, 2005, p. 124-125).

Tolerancija yra glaudai susijusi su solidarumu ir pasitikėjimu. Sociologai toleranciją taip pat pripažįsta kaip svarbią vertybę laisvoje ir atviroje visuomenėje: kuo daugiau tolerantiškų žmonių kitų teisėms, tuo saugesnės visų teisės. Tolerancija prisideda prie taikos tarp įvairių grupių kūrimo. Būti tolerantiškam reiškia, kad vienas pripažįsta kito žmogaus gyvenimo kelią netgi jei jie nesutinka su jų gyvenimo stiliumi. Tačiau tolerancija neturėtų sukelti prieštaravimų su abejingumu arba tuo ką kiti žmonės daro. Tolerancija nėra nuolaida, nuolaidumas ar indulgencija. Tai pirmiausia, yra aktyvus nusistatymas (pozicija) pripažinti universalias žmonių teises ir pagrindines kitų laisves. Jokiomis aplinkybėmis negali būti naudojamas šių vertybių pažeidimas.

Taigi tolerancija galime laikyti vertybe, skelbiančia, kad kiekvieno žmogaus ar žmonių grupių pareiga – pozityviai vertinti kitus žmones ir jų pažiūras, pripažinti jiems teisę turėti kitokias negu mūsų pažiūras.

Tačiau, kaip ir anksčiau, taip ir dabar tolerancija paremta demokratijos, lygiateisiškumo ir laisvės principais. Tačiau šie principai taikomai dar kitoms šio amžiaus problemoms spręsti, susijusioms su rasizmu, diskriminacija, homoseksualumu ir pan. Šios problemos egzistavo nuo seniausių laikų, tačiau šiame amžiuje joms skiriamas ypatingas dėmesys, nes valstybėse, kurios vadovaujasi demokratiniais principais, lygiateisiškumas ir kito žmogaus požiūrio ir nuostatų pripažinimas yra laikoma vertybe, todėl tolerancijos nepaisymas kitos tautos atstovams reikštų, kad valstybė nesivadovauja demokratinėmis nuostatomis. Todėl kitoje dalyje bandoma apžvelgti, kaip visuomenė suvokia, priima ir taiko toleranciją.

1. 2. Tolerancijos sklaida šiuolaikinėje visuomenėje

Jei anksčiau apie toleranciją buvo kalbama religijos kontekste, dabartinėje visuomenėje tolerancijos svarba taikytina įvairioms apibrėžtoms grupėms. XXI a. mokslinėse publikacijose pabrėžiama pakantumo, tolerancijos svarba homoseksualams, kitataučiams, skirtingos religijos išpažinėjams, kitos rasės atstovams. Taip pat kitokios elgsenos bendrapiliečiams – alkoholikams, narkomanams, sergančiais nepagydomomis užkrečiamomis ligomis.

Dabartiniai tolerancijos gynėjai neatskiria tolerancijos nuo visuomeninės tvarkos ir laiko ją šios tvarkos elementu. Tolerancijai priskiriami etiniai kriterijai, ir jais grindžiama tvarkos koncepcija, kuri turi garantuoti taiką. Pagarbos ir nepritarimo derinys nebėra mįslingas – turime gerbti visus, autonomiją priimame kaip moralinį idealą, o nepritarimas yra natūrali reakcija kai

mūsų moralinis idealas yra tiesiog vienašališkas. Požiūris į toleranciją nesiskiria nuo mūsų požiūrio į lygiateisiškumą (Legutko, 2007, p. 242).

Pasaulio valstybes jungiančių organizacijų nuostatos, tolerancijos interpretavimas išduoda, kad tolerancija yra laikoma vertybe, galinčia užtikrinti taiką, žmonių saugumą ir padėsianti spręsti problemas susijusias su žmogaus teisėmis.

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, tolerancijos klausimas tapo dar labiau aktualus, nes viena iš Europos Sąjungos propaguojamų vertybių yra pakanta įvairioms visuomenės grupėms. Žiniasklaida laikoma įrankiu, galinčiu prisidėti prie tolerancijos ugdymo visuomenėje. Europos Sąjunga skatina tokias veiklas, kaip visuomenės suvokimo didinimas (per iniciatyvą “Už įvairovę. Prieš diskriminaciją”) bei prieš rasizmą nukreiptų projektų rengimas.

ERTC (Europos Rasinio tyrimo centras) duomenimis, viena tautinio ar kitokio nepakantumo pasekmių kasdieniame gyvenime - diskriminacija. Tačiau įvairiose šalyse pasitaiko žmonių, kuriems atrodo, kad diskriminacijos nėra, nes Konstitucija ir kiti įstatymai garantuoja asmenų lygybę ir draudžia diskriminaciją, o tautines mažumas pripažįsta valstybė. Įstatymai nebūtinai reiškia, kad niekas diskriminacijos nepatiria, jie reiškia, kad valstybė suteikia priemones su ja kovoti.

Siekiant užtikrinti žmogaus teisių apsaugą Europos Sąjungos valstybėse, 1993 m. Pirmojo viršūnių susitikimo metu Vienoje valstybių ir vyriausybių vadovai priėmė Deklaraciją ir Kovos su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija veiksmų planą. Buvo įkurta Europos komisija kovai prieš rasizmą ir netoleranciją. Šios veiklos, įtvirtintos 1997 m. tikslas – stiprinti teises ir politines garantijas, saugančias nuo bet kokių rasizmo, ksenofobijos ir antisemitizmo formų bei su tuo susijusių netolerancijos apraiškų.

Tautinių mažumų apsauga laikoma neatskiriamu žmogaus teisių sistemos elementu. 1994 m. Europos Taryba priėmė Tautinių mažumų apsaugos principų konvenciją, kuri unikali tuo, kad yra vienintelis išsamus tautinėms mažumoms skirtas dokumentas. Konvencija yra daugiašalis teisiškai privalomas tautinių mažumų bendrosios apsaugos dokumentas. Juo siūlomi svarbiausi mažumų apsaugos principai: lygybės prieš įstatymą užtikrinimas, kultūrų išsaugojimas ir plėtra, mažumų kalbų ir tradicijų išsaugojimas, priėjimo prie žiniasklaidos užtikrinimas, laisvų ir taikių santykių su teisėtai kitose valstybėse esančiais asmenimis palaikymas (Tautinių mažumų teisės, 2005, p. 63).

Lietuvoje ši konvencija įsigaliojo 2000 m. liepos mėn.

UNESCO 1995 metais, Lapkričio 16 d. patvirtino Tolerancijos principų deklaraciją, kurioje teigiama, kad tolerancija yra pagarba, pritarimas ir pripažinimas pasaulio kultūrų įvairovės, išraiškos būdas ir žmonijos egzistavimo kelias. Tolerancija puoselėjama žiniomis, atvirumu, komunikacija ir minties laisve, sąžine ir tikėjimu. Tai yra skirtumų harmonija, tačiau nėra moralinė pareiga, politinis ar juridinis reikalavimas. Tolerancija – dorybė, kuri įgyvendina taiką, prisideda prie pasikeitimų keičiant karo kultūrą taikos kultūra (Declaration of Principles..., 1995, p. 1-4).

1997 m. ES valstybės pasirašė Amsterdamo sutartį, kurios 13 straipsnis suteikė Europos Sąjungai teisinį pagrindą “vieningai imtis atitinkamų veiksmų siekiant kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos”. 2000 m. birželį pasinaudojant šiomis galiomis buvo priimta Europos Sąjungos Tarybos direktyva (vėliau tais pačiais metais sekė Įdarbinimo pagrindų direktyvos priėmimas), įgyvendinanti vienodų sąlygų taikymo principą asmenims, nepaisant jų rasės ar etninės priklausomybės. Šia direktyva siekiama nustatyti pagrindinius principus, kurie panaikintų diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės. Taip pat kuri užtikrintų efektyviai veikiantį vienodo elgesio principą visose ES valstybėse narėse. Ši Direktyva draudžia bet kokią tiesioginę ar netiesioginę diskriminaciją dėl rasės ar etninės priklausomybės. Tiesiogine diskriminacija laikoma tada, kai panašioje situacijoje su vienu asmeniu buvo (ar yra) elgiamasi nepalankiau negu su kitos rasės ar etninės kilmės asmeniu. Netiesioginė diskriminacija pasireiškia, kai dėl tariamai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar kilmės asmenys atsiduria nepalankioje padėtyje, lyginant su kitais asmenimis (nebent šios sąlygos objektyviai pagrįstos teisėtu tikslu). Ši Direktyva privaloma kiekvienai valstybei narei (Tautinių mažumų teisės, 2005, p. 94-95).

Direktyva suteikia apsaugą nuo diskriminacijos įsidarbinant ir darbo srityje, taip pat lygias galimybes gauti eilę visuomenei prieinamų prekių ir paslaugų. Kiti reikšmingi direktyvos aspektai – ji leidžia imtis pozityvios diskriminacijos, perkelia įrodinėjimo pareigą bei įpareigoja valstybes nares įkurti lygybės institucijas.

Direktyvoje įtvirtinti principai grindžiami esminiais Europos Sąjungos nediskriminavimo teisės bei praktikos elementais. Tam direktyvoje aiškiai įtvirtinta, jog NVO gali ištraukti į teisminį procesą, atstovaudama ar padėdama diskriminacijos auka tapusiems asmenims.

Amsterdamo sutarties 13str. pateikė nediskriminavimo teisės vystymo kontekstą, 29 str. buvo užsimenama apie rasizmo prevenciją ir kovą su juo. 2001 m. Europos Komisija pasiūlė priimti pagrindų sprendimą dėl rasizmo paskelbimo nusikaltimu, tačiau šioje politikos srityje rezultatų pasiekti nepavyko – Taryboje pagrindų sprendimas nebuvo priimtas. Europos Sąjunga turi kompetencijos ir kitose politikos srityse kurios tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką kovai su rasizmu – baudžiamoji teisė, švietimas, migracija ir prieglobstis.

Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių reikalavimus. 1993 Lietuva tapo Europos Tarybos nare ir 1995 m. ratifikavo Europos žmogaus teisių konvenciją.

2003 m. lapkričio mėn. priimtas Lygių galimybių įstatymas, kurio paskirtis – įgyvendinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmonių lygias teises bei uždrausti bet kokią

tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad saviraiškos laisvė nesuderinama su *nusikalstamais* veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Šios konstitucinės nuostatos atskleidžia, kad Konstitucija religinės neapykantos kurstymą priskiria nusikalstamam veiksmui, t.y. baudžiamajai veikai.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 170 straipsnio 1 dalyje nurodyta: „Tas, kas viešais pareiškimais žodžiu, raštu ar panaudodamas visuomenės informavimo priemonę tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą ar kūrė diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų, – baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų“ (Gudaitis, 2007, p. 11). Taigi baudžiamasis įstatymas numato baudžiamąją atsakomybę už neapykantos skatinimą ar kurstymą diskriminuoti žmonių grupę ar jai priklausančią asmenį dėl tikėjimo. Kodekso 24 straipsnio 5 dalis „kurstytoją“ įvardina kaip asmenį, palenkusį kitą asmenį daryti nusikalstamą veiką.

Be to, kad tautinės nesantaikos kurstymą nustato Baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos administraciniu teisės pažeidimu pripažįstamas informacijos *propaguojančios* nacionalinę, rasinę ar *religinę nesantaiką*, gaminimas, laikymas, platinimas arba viešas demonstravimas. Minėto įstatymo straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Spaudiniu, vaizdo, garso ar kitokios produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimas ar laikymas turint tikslą platinti, taip pat platinimas arba viešas demonstravimas – užtraukia baudą nuo vieno tūkstančio iki penkių tūkstančių litų su tokio pobūdžio gaminamos, laikomos, demonstruojamos ar platinamos produkcijos bei priemonių, iš esmės naudojamu tai produkcijai gaminti ar demonstruoti, konfiskavimu arba be tokiu priemonių konfiskavimo.“ (Gudaitis, 2007, p. 12)

Žurnalistų etikos inspektoriaus institucija taip pat prisideda užtikrinant institucines garantijas. Visuomenės informavimo įstatymas nustato Žurnalistų etikos inspektoriaus ribas. Inspektorius nagrinėja asmenų skundus dėl visuomenės informavimo priemonėse pažeistos jų garbės ir orumo, teisės į privataus gyvenimo apsaugą pažeidimo. Taip pat jis vertina, kaip informuojant visuomenę laikomasi įstatymų nustatytuose visuomenės informavimo principų, bei teikia valstybės institucijoms siūlymus jų įgyvendinimo tobulinimui. Inspektorius turi teisę taikyti pažeidėjui nuobaudą – įspėjimą ar teisę reikalauti pašalinti pažeidimą.

Tapusi Europos Sąjungos nare, Lietuva pripažino Europos Teisingumo Teismo jurisdikciją bei Europos Sąjungos institucijų priimtus teisės aktus.

Projektų prieš diskriminaciją ir kitų nepakantumo formų mažinimo rengimas yra itin reikalingas dabartinėje visuomenėje. Tokių projektų ir įstatymų būtinybę rodo įvairūs tyrimai, kurie atskleidžia, kad žmonės nėra pakantūs tam tikroms grupėms.

Europos vertybių tyrimo, atlikto 2005 m., duomenys rodo, ką Europiečiai galvoja apie toleranciją, kaip ją interpretuoja ir taiko savo gyvenime. Tyrimas atskleidė, kad tolerancija paprastai suvokiama kaip dorybė. 70 proc. visų europiečių nori mokyti savo vaikus tolerancijos ir pagarbos kitiems žmonėms (HALMAN, 2005, p. 95)

Labiausiai europiečiai savo kaimynystėje netoleruotų apsigyvenusius narkomanų ir alkoholikų. Tai yra labiausiai neapkenčiamos grupės visose šalyse. Didelė diferenciacija tarp Europos tautų randama tolerancijoje tarp žmonių sergančių Živ ir homoseksualų. Pastebėta, kad šiaurės ir vakarų valstybės yra labiausiai tolerantiškos (HALMAN, 2005, p. 95).

Lietuvoje tarptautinio dėmesio objektu tapo romų netoleravimo problemos. 2006 metais Lietuva sulaukė neigiamo Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bei Jungtinių Tautų Rasinės diskriminacijos panaikinimo Komiteto įvertinimo. Komisija ir Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl priešiško ir diskriminacinio požiūrio į romų bendruomenės narius, pažymėjo, kad nėra sprendžiamos užsisenėjusios jų socialinės problemos - užimtumo, aprūpinimo būstu, sveikatos priežiūros, švietimo.

Įvairūs tyrimai rodo, kad lietuviai nėra tolerantiška tauta. 2006 metais buvo užfiksuoti diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo ir kitokio nepakantumo atvejai, kurie atspindi visuomenės neigiamus stereotipus apie tam tikras rasines, etnines, religines ir socialines grupes bei aukštą nepakantumo lygį jų atstovams.

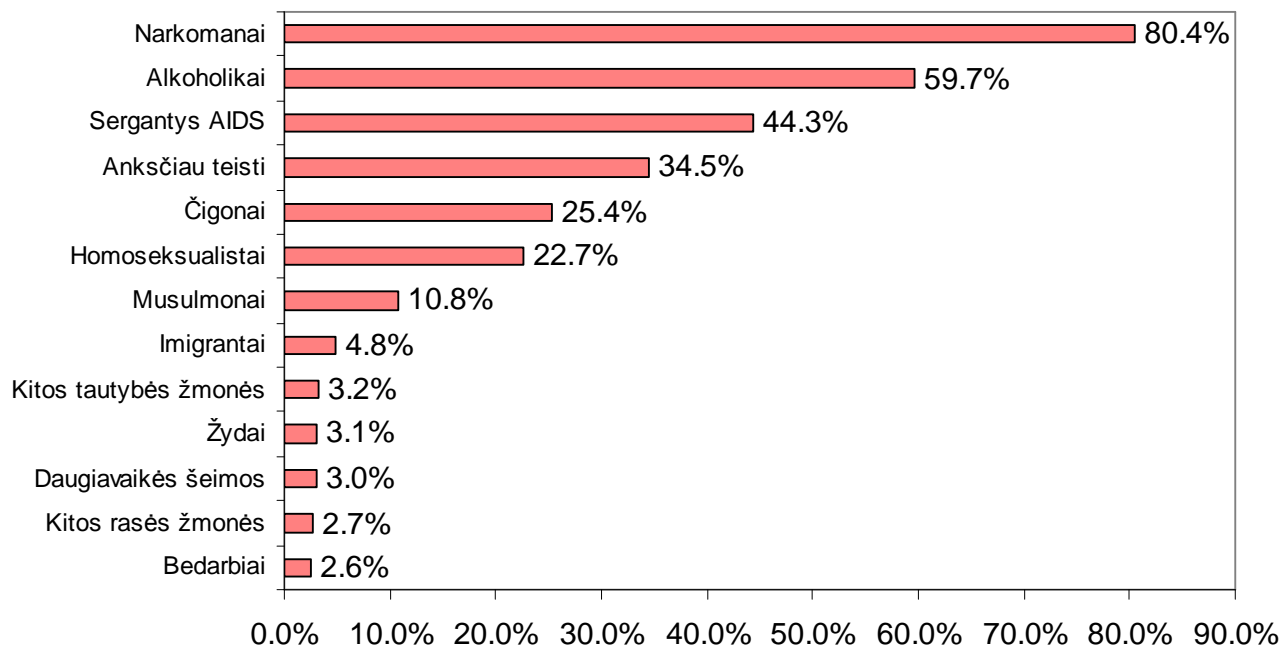
2005 metais, Lietuvos pilietinės visuomenės instituto užsakymu, „Baltijos tyrimų“ padarytos reprezentatyvios Lietuvos gyventojų vertybinės apklausos duomenų tyrimai parodė, kad tolerancija, kaip būdo bruožas tampa vis mažiau svarbi: 1990 metais ją akcentavo 57 proc. mūsų šalies piliečių, 1999 – 58 proc., o 2005 – trejais procentais mažiau, t.y. – 53 proc. (Tolerancijos profiliai, 2005)

Nepakantumas kitų kultūrų žmonėms per 1990 -2005 metus gerokai išaugo. Nenorinčių gyventi su bet kuriais kitataučiais dalis išaugo nuo 9 iki 20 proc., su žydais – nuo 18 iki 31 proc., su musulmonais – nuo 31 iki 51 proc., su imigrantais (darbininkais užsieniečiais) – nuo 15 iki 34 proc., su čigonais – nuo 59 proc. iki 70 proc. (Tolerancijos profiliai, 2005)

Sparčiai nepakantumas išaugo kitokios elgsenos bendrapiliečiams: ne tik alkoholikams, narkomanams, anksčiau teistiems asmenims, bet ir daugiavaikėms šeimoms. Vienintelė socialinė grupė, kuriai visuomenės pakanta didėja, yra homoseksualai. 1990 metais kaimynystėje su jais gyventi nenorėjo 87 proc. lietuvių, 1999 – 68 proc., o 2005 m. – 66 proc. (žr. diagramas nr. 1, 2)

(Tolerancijos profiliai, 2005). Labiausiai Lietuvos žmonės jaučiasi diskriminuojami dėl amžiaus, lyties ir fizinio bei psichinio neįgalumo.

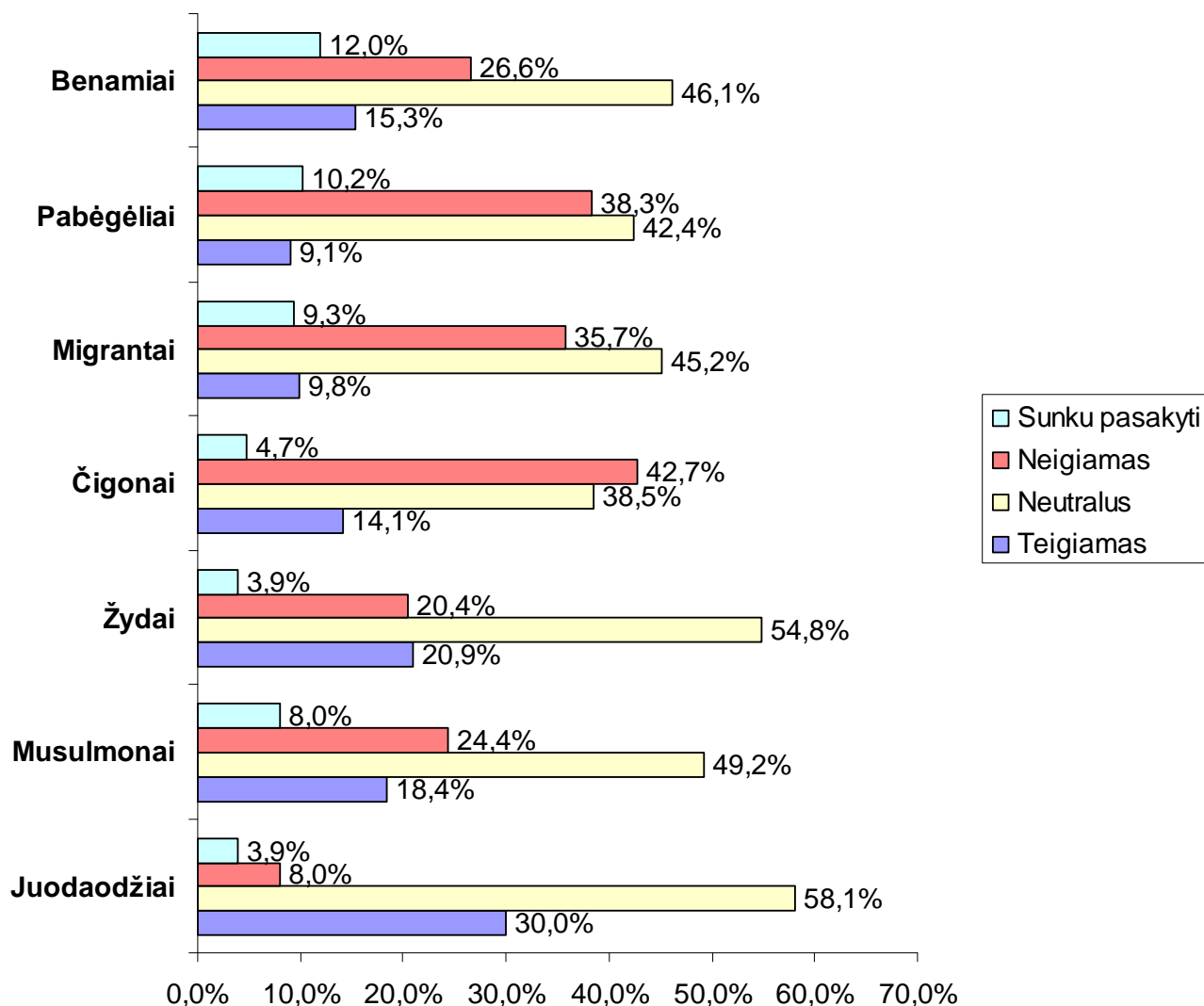
1 diagrama. Lentelėje pateiktos grupės, šalia kurių lietuviai nenorėtų gyventi (Baltijos tyrimai).

Konkrečių grupių toleravimas ar nepageidavimas ne visada atspindi tiesioginę respondento patirtį, nebūtinai tai yra tikrai ir tiesmuka vyraujančios nuomonės išraiška. Tam tikra nuostata gali būti rezultatas „antrinės refleksijos“ (respondento vertybes rodantis požiūris į visuomenei pasiekiamą informaciją apie konkrečią grupę). Vien iš užfiksuotų nuostatų negalima sužinoti, kaip žmonės suvokia tam tikrą kategoriją, pagal ką jai priskiria konkrečius individus.

Kai kuriais atvejais galima daryti prielaidą, jog įvaizdį, nuomonę, jos kaitą stipriai veikia švietimas (apie AIDS) ir žiniasklaida (apie terorizmą ir t.t.). Taigi atsakymai, su kuo nenorima gyventi kaimynystėje, neatskleidžia, kokie respondento santykiai su konkrečia grupe. Šis klausimas atspindi tik vyraujančias nuostatas, kurios gali išreikšti senus, įsitvirtinuosius stereotipus, atskleisti naujus, parodyti skirtingų kategorijų hierarchiją daugumos vertinimu (Tautinių mažumų teisės, 2005, p. 11).

2 diagrama. *Lietuvių požiūris į žmonių grupes (Baltijos tyrimai, 2005)*

Neigiamas visuomenės nuostatas apie romus sustiprina kai kurių valstybės institucijų bei žiniasklaidos šališki veiksmai. Žmogaus teisių požiūriu, viena aktualiausių problemų yra asmens etninės kilmės (tautybės) viešinimas. Romai - labiausiai Lietuvos žiniasklaidoje kriminalizuojama etninė grupė, siejama su nusikaltimais ir narkotikų platinimu.

Tyrimo „Tolerancijos profiliai“ duomenimis, visuomenės nuomonei didelės reikšmės turi ne tiesioginė patirtis, o žiniasklaida ir aplinka, iš kurios perimama informacija. Visuomenės nuomone, užkirsti kelią rasizmui ir ksenofobijai labiausiai padėtų žiniasklaida, nevyriausybinių ir tarptautinės organizacijos. Kita vertus, beveik pusė Lietuvos gyventojų mano, kad Lietuvai reikalinga nacionalinė programa prieš rasizmą, ksenofobiją ir netoleranciją, tačiau lygiai tiek pat gyventojų mano, kad tokios programos Lietuvai nereikia.

Neigiamą visuomenės požiūrį į romų tautos atstovus gali turėti žiniasklaida, nes joje ne visada pateikiama aprašomų mažumų nuomonė. Nuo nekorektiškų žiniasklaidos pareiškimų sunku

apsiginti negausioms, savo visuomenės informavimo priemonių ar žurnalistų neturinčioms tautinėms grupėms ir pavieniams asmenims.

2. Žiniasklaidos vaidmuo visuomenės pokyčiuose

Žiniasklaidoje nuolat vyksta permainos, kuriai daro įtaką visuomenė ir joje vykstantys pokyčiai. Todėl keičiasi ir pati žiniasklaida, ir jos deklaruojamos vertybės.

Kelis pastaruosius dešimtmečius, anot A. Giddens, galėjome regėti informacijos kūrimo, paskirstymo ir vartojimo konvergencijos procesą. Anksčiau skirtingi komunikacijos būdai, pavyzdžiui, spauda, televizija, kinas sudarė palyginti savarankiškas sritis, o dabar jie nepaprastai susipynę. Dėl technologijų pažangos ir sparčios interneto sklaidos transformuojasi televizija, laikraščiai, radijas. Nacionalinės rinkos užleido kelią globalinei rinkai, o naujosios technologijos paskatino jungtis iki tol atskiras žiniasklaidos formas (Giddens, 2005, p. 422).

Kaip teigiama knygoje „Global journalism...“, žiniasklaidos sistema, paveikta globalizacijos, nuolat keičiasi. Keletas svarbių pasikeitimų įvyko nuo 1990 metų, ėmus sparčiai vystytis technologijoms. Informacijos amžius prasidėjo atsiradus internetui 1990 metais, kuris visiems laikams pakeitė žmonių informacijos perdavimo kelius (Beer, 2004, p. 16-17).

Politiniai įvykiai, tokie kaip Sovietų Sąjungos žlugimas, prisidėjo prie naujų aspektų susiformavimo XX a. pabaigos žurnalistikoje. Nuo 1990 metų pastebima transformacija naujienų pranešimuose, kuomet jose išskirtinis dėmesys skiriamas žinomiems visuomenės veikėjams. Princesė Diana tapo tarptautine naujienų figūra, o jos mirtis, kaip ir Motinos Teresės, skambėjo viso pasaulio dienraščių antraštėse. Visame pasaulyje tapo žinomas Monikos Levinsky ir Billo Clintono skandalas (Beer, 2004, p. 16-17).

2001 metais, rugsėjo 11 dieną įvykusi brutali ir žiauri ataka Niujorko Pasaulio Prekybos Centre, patraukė viso pasaulio spaudą ir nukreipė dėmesį į besitęsiančią Islamo ekstremistų grupuočių grėsmę, tokias kaip Al-Qaeda ir jų lyderius, tokius kaip Osama bin Laden. Užsienio naujienos nuo tos dienos išaugo (modestly) po visą pasaulį. Tačiau didelė dalis šių žinių pabrėžė ir akcentavo pasikartojančio terorizmo grėsmę (Beer, 2004, p. 16-17).

Taigi, naujasis amžius, anot Beer, galėtų vadintis „križės amžiumi“, nors tuo pačiu pripažįsta, kad žiniasklaidą visada traukė sensacijos, smurtas, karai, kriminalai. Tačiau nuo 1990 metų, skerdynės ir tarptautiniai pykčiai tapo labiau akcentuojami ir viešinami.

Kartu su technologiniu pažanga komunikacijos pasaulyje, žurnalistika dabar susiduria su naujais pasikeitimais: visos rūšies socialiniais neramumais, užsitęsiais kriminalinių teismų atvejais, ekonominiais nepastovumais, regioniniais karais, ir tarptautiniu terorizmu.

A. Giddens, kalbėdamas apie dabartinę žiniasklaidą, pabrėžia žiniasklaidos monopolizaciją. Jis teigia, kad XXI a. pradžioje globalioje žiniasklaidos rinkoje įsigalėjo grupė, sudaryta maždaug iš dvidešimties multinacionalinių korporacijų, ir beveik kiekvienoje pasaulio šalyje galima pajusti jų įtaką, kuriant žinias bei pramogas, jas platinant ir parduodant. Pagrindinis globalizacijos proceso veiksnys – internetas. Tačiau globalizacija transformuoja ir kitų žiniasklaidos formų tarptautinį akiratį ir poveikį (2005, p. 441).

Davidas Heldas išskyrė 5 poslinkius, padėjusius sukurti globalinę žiniasklaidą, pakeitusius ir pačią žiniasklaidą:

1. Didėjanti nuosavybės koncentracija;
2. poslinkis iš visuomenės į privačią nuosavybę;
3. transnacionalinės korporacinės struktūros;
4. Aibės žiniasklaidos produktų diversifikacija;
5. daugėja korporacinių žiniasklaidos susijungimų.

Žiniasklaidos priemonių nuosavybės koncentracija veikia žiniasklaidos turinį. Formuojantis didelėms žiniasklaidos imperijoms, išnyksta ribos tarp nacionalinių ir tarptautinių žiniasklaidos priemonių ir jų produkcijos. Tai kelia pavojų žiniasklaidos nepriklausomybei požiūrių nešališkumu ir bendrai pateikiamos informacijos bei nuomonių įvairovei. Siekdamas aprėpti kuo didesnę auditorijos dalį, žiniasklaidos konglomeracijos homogenizuoja informacijos turinį, orientuodamosi ne į auditorijos įvairovę, bet į daugumos interesus. Išauga rinkos dėsnių vaidmuo žiniasklaidos darbe. Korporacijos tampa galios elitu, vadovaujančia klase demokratijoje (Giddens, 2005, p. 453).

Informacijos priemonių korporacijoms vis labiau koncentruojantis, atsiranda pagrindas nerimauti, kad bus apribotas svarbus žiniasklaidos vaidmuo – būti laisvo žodžio, raiškos ir debatų forumu. Tokios korporacijos atstovaudama savo interesus gali nuslėpti tam tikrą jai nenaudingą informaciją.

Globalinių žiniasklaidos šaltinių sklaida gali daryti poveikį autoritarinėms vyriausybėms, kad šios susilpnintų savo valdomų transliacijos kanalų kontrolę. Išlaikyti žiniasklaidos produktus šiapus nacionalinių sienų darosi vis sunkiau, todėl daugeliui „uždarųjų“ visuomenių aiškėja, kad žiniasklaida gali tapti galinga paramos demokratijai skeidėja. Globalinė žiniasklaida suteikia galimybę plačiai paskleisti kai kurias nuostatas, pvz., individualumo vertinimą, pagarbą ir paramą žmogaus bei etninių mažumų teisėms (2005, p. 447). Tačiau globalinė žiniasklaida gali pažeisti sklandų demokratijos veikimą. Ji vis labiau koncentruojasi bei komercializuojasi ir tuomet įsibrauna į viešąją sritį. Žiniasklaida dažnai siejama vien su pramogomis ir būtent todėl manoma, kad ji

nedaug tereiškia daugumos žmonių gyvenime. Tačiau tai dalinis požiūris, nes žiniasklaida yra susijusi su daugeliu kitų mūsų socialinės veiklos aspektais. Žiniasklaidos priemonės daro didelę ir įvairialypę įtaką mūsų patirčiai ir viešajai nuomonei. Pramogos neišvengiamai nugali prieštaras ir debatus. Ši problema silpnina piliečių dalyvavimą visuomenės reikaluose ir pakerta žmonių gebėjimą suprasti viešąsias problemas. Tokia „pramogų kultūra“ palaiko žiniasklaidos institucijas ir nuolat siaurina viešąją sritį.

Mokslininko J. Thomson nuomone, modernioji žiniasklaida neatima iš mūsų galimybės mąstyti kritiškai, o pateikia įvairialypę informaciją, kurios anksčiau apskritai negalėdavome gauti. J. Thomson daro prielaidą, kad mūsų gyvenime žiniasklaida keičia viešumo ir privatumo pusiausvyrą. Į viešąją sritį patenka kur kas daugiau dalykų negu ankstesniaisiais laikais (Thomson, 1995).

Mūsų šalyje taip pat galime stebėti pokyčius žiniasklaidoje, kurioje dominuoja sensacingi pranešimai, privataus gyvenimo viešinimas, „pramogų kultūra“. Tačiau Lietuvoje dažnai susiduriama ir su faktų iškraipymu.

Kaip teigia sociologas V. Leonavičius, šiuolaikinėje žiniasklaidoje vis ryškesnė sensacionalizmo raiška (Leonavičius, 2004, p. 262). Žiniasklaida priversdama visuomenę klausytis įvairių skandalų, sensacijų, sukuria ir tokios informacijos poreikį. Šiuolaikinėje žiniasklaidoje vis ryškesnė sensacionalizmo raiška, kuris neapsiriboja tik tam tikra žiniasklaidos priemonių rūšimi, bet tampa visuotinai priimtu žiniasklaidos standartu. Problemiška yra tai, kad konkrečiai apibrėžti, kas yra įdomu, svarbu ir vertinga žinoti, yra labai sunku. Ką visuomenė neva norinti žinoti, neturėtų automatiškai būti sutapatinama su tuo, ką visuomenei reikia žinoti. Daug laiko ir pastangų yra skiriama sensacijų aprašymui ir nušvietimui, o kitoms problemoms, pvz. sveikatos apsaugai ir reformai, tarptautinių karų, teroro grėsmei, arba nebelieka laiko, arba jo skiriama žymiai mažiau. Tuomet, kai sensacinga istorija ar įvykis taip pat turi legitimumą, šis aspektas nebentenka tokio dėmesio, nes žurnalistai paprastai susikoncentruoja į tai, kas antraeilė, paviršutiniška, bet neįprasta, nekasdieniška. (Leonavičius, 2004, p. 263)

Remiantis L. Bielinio mintimis, žiniasklaida nesiekia palaikyti visuomenės komunikacijos lygio, atitinkančio adekvatų realybės supratimą, neatskiria pirmaeilį įvykių nuo antraeilį, esminių nuo atsitiktinių. Faktų klasifikavimo kriterijai kinta ir dabar į pirmą planą iškeliami simbolinę prasmę turintys objektai ar įvykiai, vis labiau šaržuojami ir įgyjantys dekoracijos ar dramos elementų. Svarbu tampa tai, apie ką kalbama emocionalizuotai ar kas yra rodoma estetizuotai. Tokie pseudoįvykiai ar pseudoobjektai įgyja realumo svorį ir užgožia kitus įvykius ar asmenis“. Dabartinė žiniasklaida tiek pas mus, tiek visame pasaulyje teikia stereotipus ir įvykių siužetus ne kaip konstruktyvią informaciją žinojimui, bet kaip medžiagą visuomenės kalbėjimui apie įvykius. Žiniasklaida veikia pagal dramaturgijos taisykles, įvykių išspraudžiant į teatro šablono. Todėl realybė

ne rodoma, bet modeliuojama, ne atspindima, o vaidinama. Intymumas ir tragedijos išviešinimas paverčiamas faktu ar „įdomia“ informacija, privatų gyvenimą nukelia į sceną. (Bielinis, 2006, p.)

Filosofas, politikos ir kultūros komentatorius L. Donskis teigia (2006, p. 560), kad Lietuva jau kurį laiką neišbrenda iš pseudoįvykių pelkės, į kurią ji sąmoningai klampinama. Ji pateikia ne įvykius ir mūsų bei tarptautinio gyvenimo faktus, o pseudo įvykių ir specialiai gaminamų bei reprodukuojamų skandalų pasaulyje. Nemenka dalis politinių veikėjų jau tapę politiniais pseudofaktais ir pseudoįvykiais (Rolandas Paksas, Viktoras Uspaskichas). Lietuvos politinė destabilizacija ir jos politinės sistemos suardymas yra dramatiški įvykiai, bet tokiais jie tampa per pseudoįvykių režisavimą ir gaminimą, kuriam talkina mūsų žiniasklaida. Dezinformuojama ir dezorientuojama ne per faktus, o per jų perkėlimą į kontekstą, kuriame jie nustoja savo referentinės galios bei vertybinės apeliacijos.

Dramatizavimas, personifikavimas yra įprastos stilistinės priemonės, ypač antraštėse ir įvadiniuose sakiniuose. Kitą gudrybę, kad žinių reportažai taptų hiperrealūs, M. Edelman įvardina pseudoįvykių konstravimą. Įvairios institucijos skleidžia idėjas apie priimtina ir nepriimtina elgesį. Politiniai interesai ir jų auditorijos socialinė situacija sąveikauja tarpusavyje dramaturgiškai konstruojant arba dekonstruojant problemas (Edelman, 2002, p. 97).

Žiniasklaida pateikia „sensacijas“, tai yra jaudinančius (intriguojančius, skandalingus, kultinius) dalykus, o žmonės juos atitinkamai vartoja – jaudinasi. Šis jausmų manipuliavimas neturi nieko bendra su informavimu ar svarstymu. Periodinės spaudos antys nepaneigiamos, nepagrįstos prielaidos ar spėlionės nesukritikuojamos, teatmetamos: tiesiog tema dingsta iš akiračio, atsiranda kitos. Skelbiami kaltinimai ir insinuacijos, bet jų paneigimai nutylimi: juk jie jau nieko nebejaudintų (Sverdiolas, 2006, p 154-157)

Taigi globaliniai pokyčiai palietė ir žiniasklaidą. Ji tapo laisvesnė interpretuojant žinias, jas pateikdama ir viešindama. Turėdama didelę galią ir galimybę plačiai skleisti žinias ir nuostatas, ji skatinama prisidėti ugdant toleranciją ir vienybę pasaulyje. Tačiau kad tai įgyvendintų, ji privalo puoselėti tam tikras žiniasklaidos vertybes, kaip objektyvios ir nešališkos informacijos skleidimas, žurnalisto darbo etikos nuostatų laikymasis, stereotipų vengimas. Todėl sekančioje šio darbo dalyje bus bandoma paanalizuoti, kaip šie minėti principai veikia žiniasklaidą ir kodėl jie tokie svarbūs.

3. Informacijos pateikimo spaudoje ypatumai

Didelė informacijos dalis yra gaunama stebint, kita dalis igyjama bendraujant, kurios metu surinktos žinios interpretuojamos, suvokiamos, analizuojamos savo sąmonės pastangomis. Skirtingas žmogus tą pačią žinią gali suvokti skirtingai. Todėl informacijos darbuotojams tenka labai didelė atsakomybė, nes jie turi pateikti informaciją, kad ji kuo mažiau keltų spėliojimų galimybę, sustabdant neteisingos informacijos iškraipymą ir plitimą. Todėl žiniasklaida perduodama informaciją turi vadovautis žurnalistinio darbo etikos reikalavimais, laikytis objektyvumo, vengti stereotipų. Pavyzdžiui, pateikdama tik neigiamą informaciją apie tam tikrą tautinę mažumą, ji gali paskatinti visuomenę klaidingai mąstyti apie tos tautos atstovus, nes jie kels asociacijas su straipsniuose apie juos perskaitytomis žiniomis. Jeigu apie čigonus romus girdėsime tik tai, kad jie vagia ir platina narkotikus, ilgainiui visi čigonai asocijuosis su kriminaliniais nusikaltėliais. Todėl taip svarbu kalbėti apie objektyvios informacijos svarbą bei stereotipų poveikį. Kadangi stereotipai ir objektyvumas gali iššaukti gandus, todėl šiame skyriuje taip pat skirta dalis gandų analizei.

3. 1. Stereotipų vaidmuo informacijos pateikimui

Žiniasklaida turi galimybę daryti įtaką visuomenei, formuoti viešąją ir auditorijos nuomonę, nuostatas, požiūrius. Ji gali dėlioti įvykių, faktų, aktualijų ir nuomonių mozaiką. Todėl aktualus klausimas tampa tam tikrų stereotipų sklaida. Žiniasklaida kaip viena iš komunikacijos priemonių gali sėkmingai skleisti, palaikyti ir įtvirtinti nugludintas kasdienės sąmonės sukonstruotas stereotipines nuostatas bei nuomones.

Pagal Webster žodyną, stereotipas yra apibrėžtas kaip pastovus tradicinis supratimas ar koncepcija apie asmenį ar grupę žmonių, bendruomenę. Stereotipai gali būti pagrindiniai apibendrinimai, taikomi asmenims ar grupėms, pagrįstoms jų pasirodymu, elgesiu ir tikėjimais. Stereotipai naudojami visur, o nuo jų atsiriboti ar išsilaisvinti beveik neįmanoma. Stereotipai egzistuoja mūsų kasdieniame gyvenime, susiformavę ir formuodamiesi per religiją, politiką ir žiniasklaidą. Žmonės dažnai naudoja stereotipus norėdami apibūdinti kitus (Stereotypes in media).

Stereotipai veikia kaip kodai, kurie suteikia auditorijoms greitą, bendrą supratimą apie asmenį ar žmonių grupę – dažniausiai siejama su tam tikra klase, etniškumu, gimine, seksualine orientacija, socialiniu vaidmeniu ir t.t.

A. Giddens teigimu, stereotipai lemia išankstinius nusistatymus, kurie nurodo nuomones ar nuostatas, kurių vienos grupės nariai laikosi kitos grupės narių atžvilgiu. Iš anksto nusistačiusio asmens nuomonę sudaro prielaidos, kurią veikiau grindžia gandai negu tikri faktai. Išankstinė nuomonė atsispiria kaitai netgi tuomet, kai susiduria su nauja informacija. Žmonės gali puoselėti teigiamą išankstinį nusistatymą atžvilgiu tų, su kuriais tapatinasi, ir neigiamą – kitų atžvilgiu. Asmuo, iš anksto nusistatęs prieš konkrečią grupę, atsisakys nešališkai jos išklaudyti. Išankstinius nusistatymus paprastai lemia stereotipai – įsitvirtinę ir nelankstūs žmonių grupių apibūdinimai.

Išankstiniai nusistatymai atskleidžia nuostatas bei nuomones, o diskriminacija – tai faktinė elgsena su kitu individu ar grupe. Išankstinis nusistatymas dažnai lemia diskriminaciją, tačiau gali egzistuoti ir pavieniui. Žmonės gali būti iš anksto prieš k nors nusistatę, tačiau neįgyvendinti savo pažiūrų. (Giddens, 2005, p. 241-242). Išankstiniai nusistatymai, pagal psichologinę koncepciją, veikia per stereotipinę mąstyseną. Individai naudojami stereotipais išliedami savo priešišumą žmonėms, be kaltės kaltinamiems dėl vieno ar kito dalyko. Anot A. Giddens šis „atpirkimo ožio“ vaidmuo įvairiais vakarų istorijos laikotarpiais buvo tekęs protestantams, katalikams, juodaodžiams afrikiečiams, žydams, romams ir pan. Taip pat egzistuoja kita prielaida, kad egzistuoja žmonių tipų, kurie imlūs stereotipinei mąstysenai. Theodoras Adorno 1950 m. atliko tyrimą, pagal kurį nustatė, kad autoritarinė asmenybės linkusios būti konformistais, paklūstančiais viršesniems ir nepakančiais žemesniems už juos. Ypatingai tokio tipo asmenys nepakantūs kitos religijos ar lytinės orientacijos atstovams.

Prie stereotipų kūrimo prisideda ir žiniasklaida. Žiniasklaida ne tikrai linksmia ir pasiūlo žinias žmonėms, bet taip pat ir perleidžia stereotipus, tikėjimus ir visuomenės vertes, kad atkurtų egzistuojantį socialinį gyvenimą (Gataullina).

Be vienkovių ar kitokių stereotipinių nuostatų, vaizdinių arba tiesiog stereotipų neapsieina kasdienis visuomenės gyvenimas, taip pat ir nagrinėta spauda. Dauguma teoretikų sutinka, kad stereotipai pateikia supaprastinus, apibendrintus bei šališkus socialinės tikrovės vaizdinius ir sampratas, be kurių būtų sunku orientuotis ir veikti socialinėje tikrovėje. (Nausėdienė, 2003, p. 6)

Žiniasklaidos stereotipai yra neišvengiami, ypač reklamose, pramogų ir naujienų industrijose kurioms reikia kuo didesnei auditorijai pateikti greitai suprantamą informaciją. Žiniasklaida dažnai naudoja ir iškreipia stereotipus, tačiau jie yra priimami visuomenės. Ypatingai stereotipai gali plisti per pramogines televizijos laidas. Stereotipus žmonės dažnai supranta kaip tikrovę ir pritaiko šias žinias realiame gyvenime. Žmonės mano, kad informacija, kurią gauna iš žiniasklaidos yra visiškai tiksli, tikra, kadangi jie neturi beveik jokių žinių apie tam tikrą grupę žmonių, apie kuriuos girdėjo tik stereotipus. Nors stereotipai, parodyti televizijoje paprastai yra iškreipiami, jie ganėtinai gerai priimami auditorijos kaip tiesa (Stereotypes in media, 2003).

Stereotipai ar tikėjimai yra dalis to, ką daugelis iš mūsų nesąmoningai išmokstame dar augdami. Pavyzdžiui, sniegas, anot A. D. Gordono (1999, p. 82), daugeliui asocijuojasi su mažais vaikais ir rogutėmis. Todėl jei situacija nesusies mūsų jausmų su stereotipais, mes greičiausiai to pranešimo ir nepadarysime. Šaltojo karo metu, Sovietų Sąjunga buvo priešas Jungtinėms Tautoms, ir visada būdavo šokas, jei pasirodydavo pranešimas apie jų kooperaciją, sutikimą ar pagirtiną elgesį.

Todėl stereotipai gali skatinti netoleranciją visuomenėje, keldama įvairias neteisingas asociacijas. Kaip teigia Fakhry, New York biuro Asharq Al-Awsat vadovė, sudarydama nešališką išpuolį, žiniasklaida taip pat nesąmoningai perduoda žinutes, kurios provokuoja gėdą (stigma) ir padaro žmones labiau linkusius į netoleranciją. Pavyzdžiui, nuo 2001 metų rugsėjo 11 dienos atakos JAV, žodis terorizmas buvo naudojamas aprašant daugelį dalykų, nors Jungtinės Tautos tęsė kovą apibrėžiant šį reiškinį. Dar daugiau, žodis „islamistas“ tapo beveik sinonimas „teroristui“. Po minėtų išpuolių, žodis terorizmas buvo naudojamas aprašant bet ką ir kalbant apie viską. Be to, daugeliu atveju naudojant žodį islamistas, kiti žodžiai, tokie kaip „manomas“, „įtariamas“, „įtartinas“ amerikietiškoje spaudoje buvo dažnai neįtraukiami (Fanning the flame of tolerance the role of the media: The Role of the Media, 2005). Anot Fakhry, kadangi tolerancija auga iš žinojimo, ir žiniasklaida yra atsakinga už teisingos ir nešališkos informacijos pateikimą.

Erol Avodvic teigimu, šiuolaikiniame pasaulyje žiniasklaidos organizacijos yra, visų pirma, komercinis objektas, veikiantis konkurencingose rinkose. Auditorija dažnai neturi laiko analizuoti atskleistos informacijos ir yra imlios pasąmonės žinutėms, kurios, kartojamos gana dažnai, priverčia

žmones priimti tam tikrą fanatišką supratimą (Fanning the flame of tolerance the role of the media: The Role of the Media, 2005).

Stereotipai dažnai taikomi etninių mažumų grupėms, - pavyzdžiui, manoma, kad visi vyrai juodaodžiai vyrai iš prigimties sportiški ar kad rytų azijiečiai yra ypač darbštūs ir uolūs studentai. Kai kurie stereotipai gali turėti tiesos ir atspindėti tikrovę. Kiti tėra vien priešiško ar pykčio jausmų perkėlimo į objektus, kurie nėra tikroji šių jausmų priežastis, įrankis. Stereotipai išsiskiria kultūros nuostatuose ir yra sunkiai suardomi netgi tuomet, kai stipriai iškreipia tikrovę.

Anot V. Beresnevičiūtės, romai mūsų visuomenei panašesni į „socialiai problemiškas“ grupes, kurių netoleravimas menkai susijęs su bendru pasitikėjimu kitais. Susiformavęs visuotinai paplitęs „racionalus“ romų vengimas. Neigiamą stereotipą apie romus, palaiko periodinė spauda, nes jie dažniausiai aprašomi kriminaliniu aspektu, o kultūros ar socialiniai aspektai – gerokai nustelbti. Jie pateikiami kaip asociali ir marginali grupė (Beresnevičiūtė, 1999, p. 67).

Neigiamą požiūrį į čigonus gali iššaukti taip pat asmens tautybės viešas skelbimas kriminalinėse suvestinėse. Kitas aspektas, stiprinantis neigiamą romų įvaizdį, kriminalinių problemų siejamą su čigono tautybe, - tai čigonų gyvenvietės minėjimas kriminaliniuose pranešimuose, nurodant arba nusikaltimo vietą, arba naudojant vietovę kaip tam tikrą nuorodą (atskaitos tašką). Neretai tokiais neigiamais stereotipais paremta informacija nepasitvirtina. Pvz, 2005 metais buvo teigiama, kad Vilnius romų gyvenvietėje romai sudegino policijos postą, tačiau 2006 metais už šį nusikaltimą buvo nuteistas ne romų tautybės asmuo (Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija, trečioji ataskaita apie Lietuvą, 2006).

Taigi žiniasklaida turėtų atsargiai naudoti stereotipus, kad visuomenė nesusidarytų iškreipto vaizdo apie tam tikras grupes. Žmonės dažnai priima stereotipus kaip tiesą, todėl neigiami stereotipai gali formuoti neigiamą požiūrį ar nuostatas į tam tikrus žmones, ir paskatinti netoleranciją. Pavyzdžiui, nuolat žiniasklaidoje apie romus pateikiant tik neigiamą informaciją apie jų nusikalstamą veiklą, žmonės gali stereotipiškai galvoti, kad romai yra vagys ar narkomanai

Todėl svarbu kalbėti apie etninių vertybių puoselėjimą žiniasklaidoje, kurių laikymasis galėtų užkirsti kelią klaidingiems prasimanymams, neteisingų stereotipų sklaidai, tuo pačiu apsaugant stereotipizuojamą visuomenės dalį nuo klaidingų ar ne visai tikslų vertinimų .

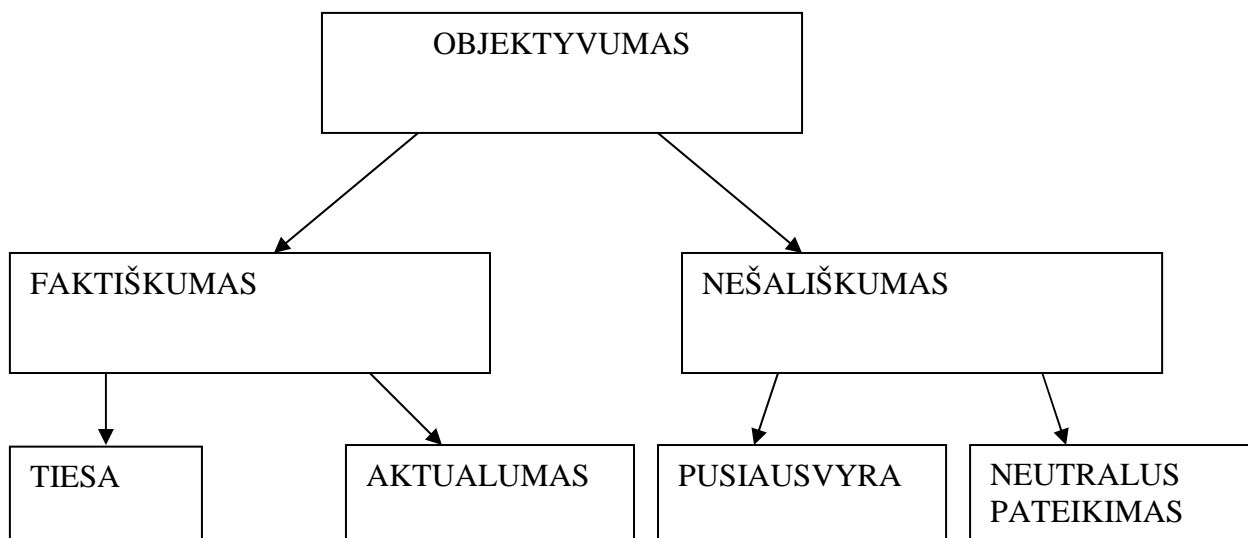
3. 2. Etikos svarba žiniasklaidoje

Žurnalistinio darbo metodika, taisyklės, kurių privalo laikytis šios profesijos atstovai yra apibrėžiamos rezoliucijomis, kodeksais, patvirtinančiais komunikacijos tyrėjų sudarytus objektyvumo modelius, principus, etikos reikalavimus. Jų paisymas skatintų tolerancijos ugdymą ir sklaidą visuomenėje per žiniasklaidos priemones.

Europos Tarybos Parlamentinės asamblėjos rezoliucijoje parašyta, kad žinių skelbimas turi būti grindžiamas tiesa, kurią garantuoja atitinkamos patikrinimo bei įrodymo priemonės, žinių pateikimo, aprašymo bei atpasakojimo nešališkumas. Gandai neturi būti painiojami su žiniomis. Žinių antraštės ir santraukos turi kiek įmanoma geriau atspindėti pateikiamą faktų ir duomenų esmę. (Žiniasklaidos etika: nuostatos..., 2003).

Vadinasi, vienas iš svarbiausių žurnalistinio darbo etikos reikalavimų – objektyvios informacijos skleidimas.

Remiantis klasikiniu švedų žiniasklaidos tyrinėtojo J. Westerstahlo objektyvumo modeliu, svarbiausi šalia objektyvumo einantys informacijos vertinimo kriterijai turi būti faktiškumas ir nešališkumas. (Denis McQuail, 1995, p. 196)

J. Westerstahlo objektyvumo modelis (McQuail, 1995, p.196)

Remiantis šiuo modeliu, svarbiausias kokybiško žurnalistinio darbo kriterijus yra objektyvumas. Juo vadovaujantis, nebus pažeisti ir kiti kriterijai, tokie kaip faktiškumas, nešališkumas ir jų sudėtinės dalys: tiesa, aktualumas, pusiausvyra, neutralus pateikimas. Vadinasi,

jei žurnalistas nepaisys tiesos ar nesilaikys nešališkumo principo, tai reikš, kad jis informaciją vertina neobjektyviai. Ši grandinė parodo, kad objektyvumas susideda iš daugelio elementų, todėl norint kokybiškai atlikti žurnalistinį tyrimą, svarbu remtis visomis šios grandinės dalimis.

Knygos „Controversies in media ethics“ autorius A. D. Gordonas (1999), objektyvumo, tiesos ir nešališkumo kriterijus išskiria analizuodamas žurnalistinio darbo etinius klausimus.

Tiesos nuslėpimas kartais vadinamas „mažu baltu melu“, kai netiesa yra sakoma, nes mes tikimės, kad tai duos daugiau naudos skaitytojui ar klausytojui, nei jos suteiktų tiesa. Tai yra „Senelio Šalčio“ sindromas, kai medijos turi arogancijos manyti, kad jie turi teisę apsaugoti auditoriją nuo žalos. Be to, mes turime palyginti nekenksmingų viešųjų ryšių specialistų ar reklamos agentų kuriamų pranešimų. Blogiausias reiškinys yra apgalvotas melas, dėl nepaisymo (praleidimo) ar užsakymo. Pasak A. D. Gordono, žurnalistas, kuris meluoja nėra žurnalistas, o „prostitutė“. Melavimas yra nepriimtinas ir neprofesionalus elgesys, nes be kitų dalykų, tai klaidina visuomenę, kuriai žurnalistas tarnauja ir kuriuo pasitikima (1999, p. 83).

Kartais tiesos negalima skleisti, kai tai susiję su kriminaliniais nusikaltimais, kai gresia pavojus aukai ir pan.

Tačiau visi nurodymai paisyti visiško objektyvumo yra tarsi idealo siekimas. Žurnalistas turi stengtis laikytis jo, nors, kaip pripažįsta A. D. Gordonas, iškeliantis objektyvumą kaip vertybę, vis dėl to neįmanoma būti 100% objektyviam bet kuriuo klausimu dėl paprastos priežasties: žurnalistas irgi žmogus. Egzistuoja sąžininga netiesa. Žurnalistas kaip ir visi kiti gali būti liberalas ar konservatorius, feminizmo šalininkas, gamtosaugininkas, ar rasistas. Taip pat šališkumas gali būti jaučiamas priklausomai nuo to, ar žurnalistas miestietis ar kaimietis, šviesaus ar tamsaus gymio, senas ar jaunas, fundamentalistas ar agnostikas, vyras ar moteris, turtingas ar neturtingas, - visa tai kontroliuoja žurnalistinio vertybių sistemą. Kartais jis tiesiog gali „ne ta koja išlipti iš lovos“ ir susidaryti atitinkamą asmeninį įspūdį apie tam tikrą įvykį.

Demokratinėse valstybėse dirbantiems žurnalistams paprastai skiepijama vertybė, kurios privaloma laikytis be jokių išimčių, tai - *negalima skelbti informacijos, jei yra žinoma, kad ji klaidinga*. (1995, p. 36-370). Objektyvumas ir teisingumas turėtų būti kiekvieno straipsnio tikslas, nepriklausomai nuo reporterio ir žmonių, apie kuriuos jis rašo, lyties, religijos ar kultūros. Straipsnis negali būti objektyvus, jei informacija yra nepilna. Net kokios nors mažumos nuomonė, nepaisant, kad ji gali būti ekstremistiška, fanatiška ar net kvaila, turi būti pateikiama.

Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas nurodo (Žiniasklaidos etika: rekomendacijos, ..., 2003), kad žinios ir nuomonės turi būti aiškiai skiriamos. Žurnalistai ir viešosios informacijos rengėjai turi skelbti tikslas, teisingas žinias ir įvairias nuomones. Informacija turi būti reiškiamą sąžiningai ir etiškai, sąmoningai neiškreipiant faktų ar duomenų. Jeigu nėra galimybės tinkamai patikrinti skelbiamos informacijos tikrumo, žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas gali

skelbti šią informaciją tik tada, jeigu uždelsus ją paskelbti būtų padaryta žalos visuomenei ir jeigu skelbiamoje informacijoje nurodoma, kad ji nėra patikrinta. Taip pat privaloma vadovautis taisykle, kad privataus asmens kritikos ribos yra daug siauresnės nei viešojo asmens, todėl informuojant apie privatų asmenį pirmenybė turi būti teikiama privataus gyvenimo apsaugai, o apie viešą asmenį – visuomenės interesui. Be to, kritikuojamam asmeniui visada turi būti suteikta atsakymo teisė (galimybė pasiteisinti, paaiškinti ar paneigti klaidingą informaciją).

Todėl galima daryti išvadą, kad laikymasis etinių nuostatų žurnalistinėje veikloje, sulaikytų neteisingos informacijos plitimą, tikrovės neatitinkančių stereotipų kūrimą. Laikymasis priešingos pozicijos gali paskatinti kurtis pramanams, ir taip formuoti klaidingą visuomenės nuomonę apie tam tikrus įvykius ar žmones.

3. 2. 1. Gandų poveikis visuomenės nuomonės formavimuisi

Šioje dalyje gandai analizuojami kaip priešprieša objektyvumui. Jų sklaida žiniasklaidoje parodo, kad informacijos darbuotojai neįaučia atsakomybės už tiesos skleidimą visuomenėje. Gandai gali kilti iš stereotipų, todėl tiek vieni tiek kiti gali būti pagrindiniai šaltiniai, skatinantys netoleranciją tam tikroms visuomenės grupėms.

Gandus išsamiai analizuoja sociologijos mokslo srities tyrinėtojai. Naujai išleistoje sociologijos mokslų daktaro V. Pruskus monografijoje „Neformalios komunikacijos ritualai“ (2007), teigiama, kad įvairių autorių gandų apibrėžimuose akcentuojami skirtingi aspektai, lemiant skirtingiems mokslo srities atstovų pozicijoms. Gandų funkcionavimo elementus (gando subjektus, jų socialinę aplinką, kurioje plinta, gandų tipus ir įvairių socialinių grupių imlumą jiems ar kontrolės galimybes) kiekvienas tyrėjas interpretuoja ir aiškina skirtingai.

Gandai kuriami visuomenei perimant naujoves, reprodukuojant pasaulio naujoves taip, kad galėtų jame veikti. Jie gali būti suvokiami kaip nuolatinė masinės sąmonės įvykių aiškinimo sistema, atitinkanti istoriškai susiklosčiusį mentalitetą. Gandai - neoficiali bendravimo forma bendruomenėje, įvykių interpretavimo procesas, kurį sudaro paslaptingas daugelio šnabždesys, formuojantis tokią dvasinę atmosferą visuomenėje, prieš kurią tampa bejėgė informacijos sistema ir kraštutiniai masinio teroro metodai (Pruskus, 2007, p. 13).

Perkeltine prasme gandai, neteisinga informacija dar vadinama „antimi“. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne (2000, p. 15) galima rasti terminą *spaudos antis*, kuri įvardinama kaip klaidinanti žinia spaudoje.

Sociologo T. Shibutano (1966, p. 45-58) manymu, gandai - patikimų pranešimų papildymas iš neformalių šaltinių. Jie gali plisti ir per formalius ryšius, ir per neformalius šaltinius. Neformalus

bendravimas kuriamas tarpasmeninių socialinių santykių, tačiau nuo gandų skleidėjų asmeninių savybių (atsakomybės ar sąžiningumo) priklauso ar jis pagrįstas ir objektyvus. Gandui būdingas svarbumas ir neapibrėžtumas.

Egzistuoja ir toks gandų apibrėžimas: gandai yra nepatikima komunikacija perduodama iš lūpų į lūpas, susiformuojantis iš dviprasmiškų situacijų, reikšmingų interpretacijų. Tai yra būdas kolektyviai spręsti problemą. Gandai dažnai yra neteisingi (Preston, 1989, p. 635).

Gandas yra sunkiai patikrinama informacijos dalis perduodama iš žmogaus žmogui palyginti greitu būdu. Dažnai gandą suvokiame kaip klaidingą informaciją ir daugeliu atveju tai yra tiesa. Jie gali būti tikslūs arba bent jau turėti „grūdą“ tiesos. Gandai paprastai atsiranda iš situacijos, kuriai paaiškinti neužtenka informacijos, ar ji yra nepatvirtinta oficialių informacijos šaltinių. Tada visuomenė kolektyviai mėgina suvokti ir suprasti informaciją apie dalykus kurie yra svarbūs žmonėms, bet apie kuriuos yra nutylima. Susirūpinimo, įtampos ir ekonominių aplinkybių suprastėjimo periodu aprūpina terpę, kuri nuveda į gandų paplitimą (Zander, 1990, p. 367).

Gandai suteikia galimybę žmonėms jausti socialinį pasaulį ir struktūrizuoti realybę. Žmonėms bendraujant ir kalbant gandai turi polinkį plėstis ir pateikti naujų detalių. Kai kurie mokslininkai sutinka, kad labai susirūpinę žmonės platina gandas daug dažniau nei mažiau susirūpinę. Taip pat gandų dalyviai yra tie žmonės, kurie trokšta klausytis ar perduoti gandas arba tie, kurie tikisi patraukti dėmesį. Paprastai tai yra žmonės, esantys grupės pakraštyje ar palyginti žemo statuso (padėties). Trumpą akimirką, kada platina sensacingą istoriją – jie sau tampa reikšmingais (Zander, 1990, p. 368).

V. Pruskus po žiniasklaidos, išskiria šiuos gando šaltinius: pokalbiai su gerai pažįstamais žmonėmis ar kaimynais, pokalbiai su nepažįstamais žmonėmis viešosiose vietose, pokalbiai su šeimos nariais, pašnekesiai darbe, ir t.t (Pruskus, 2007)

Sociologijos tyrinėtojas John J. Macionis (2003, p.607) apibrėžia pagrindines gando savybes, kurias savo darbuose taip pat mini dauguma gandų tyrinėjusių mokslininkų:

1. ***Gandas klesti dviprasmybės klimete.*** Gandai gimsta, kad žmonėms trūksta galutinės informacijos apie svarbią problemą.
2. ***Gandas yra nestabilus.*** Žmonės keičia gandas, dažnai duodami „suktuką“, kuris tarnauja jų interesams.
3. ***Gandą yra sunku sustabdyti.*** Žmonės perduoda gandas vieni kitiems dideliu greičiu. Vienintelis kelias kontroliuoti gandas – pateikti patikimų ir įtikimų šaltinių patvirtinantį faktus.

Taigi gandą galima suvokti kaip atgarsį teisingos ar neteisingos informacijos. Sparčiai sklindant, „sugedusio telefono“ principu jis gali kisti pavirstant į visišką dezinformaciją. Įvairios

žmonių interpretacijos, nuomonės, spėliojimai apie gautą žinią tik sustiprina informacijos iškreipimą. Kuo daugiau žmonių išgirsta gandą, tuo didesnė tikimybė jam dar daugiau išplisti. Prie to labai prisideda žiniasklaida, nes ji gali žinią išplatinti itin greitai ir tuo pačiu metu didelei auditorijai.

Remiantis profesoriaus M. J. Edelmano mintimis (2002, p. 106), žiniasklaida daug dėmesio skiria specifiniams viešiesiems įvykiams, tačiau juos pateikia kaip privačius. Tai įvykiai, kurie liečia privatų išmybių gyvenimą arba yra susiję su patetiškais, herojiškais arba skandalingais veiksmais, sukeliančiais visuomenės susidomėjimą. Domėjimasis privačiu žinomų žmonių gyvenimu pabrėžia jų, kaip viešų ir įtakingų asmenų reikšmingumą. Visos skandalingos žinios padeda laikraščiams didinti tiražus, pakelia reitingus ir užkerta kelią svarbesnėms žinioms, grindžiamoms pavojingomis ideologijomis.

Individus domėtis gandais skatina informacijos trūkumas dominančia tema, kurią gauti trukdo (Pruskus, 2007, p. 27):

- įvykių nutylėjimas žiniasklaidoje,
- tyčinis teikiamos informacijos iškreipimas (kurį atlieka žurnalistai, vadovaudamiesi įvairiais interesais),
- visuomenės nepasitikėjimas žiniasklaida, t.p politikais ar oficialiosios valdžios atstovais ir jų teikiama informacija,
- suinteresuotų individų ar grupių savo tikslų siekimas skleidžiant piktavališką informaciją.

Vienas svarbiausių veiksnių - įvykių nutylėjimas žiniasklaidoje, skatinančių atsirasti gandams, kai šalyje prasideda kokie nors reikšmingi įvykiai, galintys pakenkti jos stabilumui. Jei oficiali informacija visuomenės nebepatenkina, susidariusią spragą užpildoma kita informacija. Žmonės stengiasi susidariusią įtampą savaip paaiškinti, nustatydami kilusių negerovių priežastis ir numatydami ateities procesus. Šioje spėliojimų ir įvykių interpretavimo eigoje atsiranda gandai, vieni kitų perduodami spėjimai ir nuogaštavimai, tačiau nepatikimi.

Kita dažna gandų plitimo priežastis – gandų iškreipimas. Priežastys šio reiškinio gali būti įvairios – aukštesnių reitingų siekimas, korupcija, asmeninės žurnalistų simpatijos, antipatijos ir pan. „Gandai ir prasimanymai, kurių pagrindas yra nepatikrinti faktai ir kurie neretai veda link tragiškų konfliktų įžiebimo, atviras amoralumas, visuotinas ir nepagrįstas valstybių institucijų juodinimas, piktnaudžiavimas žodžio laisve ir galia – daugelyje šalių, taip pat ir Lietuvoje, jau yra tapę kai kurių leidinių, televizijos ir radijo programų požymiu“ (Pruskus, 2007, p. 27)

Humanitarinių mokslų daktaras G. Aleknonis (2006, p. 83-90) analizuodamas informacijos vakuumą žiniasklaidoje, teigia, kad reikalingos informacijos trūkumą pakeičia gandai. Esminiu kokybės kriterijumi jis laiko faktiškumą (informatyvumą). Jeigu nėra fakto ar įvykio, žinia lengvai transformuojama į apmąstymus, gaudus. Tuomet informacijos vakuumas užpildomas kiekybiškai,

bet ne kokybiškai. Be to, mokslų daktaras atkreipia dėmesį į tai, kad yra fakto ir komentaro atskyrimo problema Lietuvoje. Pasak jo, Lietuvos žiniasklaida, „siekdama priartinti žinias prie informacijos vartotojo, neretai siekia emociškai nuspalvinti pateikiamus pranešimus“, tuo dažnai užgožiant pranešimų esmę.

Faktų klasifikavimas kinta ir dabar į pirmą planą iškeliami simbolinę prasmę turintys objektai ar įvykiai, vis labiau šaržuojami ir įgyjantys dekoracijos ar dramos elementų. Svarbu tampa tai, apie ką kalbama emocionalizuotai ar kas yra rodoma estetizuotai. Tokie pseudoįvykiai ar pseudoobjektai įgyja realumo svorį ir užgožia kitus įvykius ar asmenis“. Dabartinė žiniasklaida teikia stereotipus ir įvykių siužetus ne kaip konstruktyvią informaciją žinojimui, bet kaip medžiagą visuomenės kalbėjimui apie įvykius. Žiniasklaida veikia pagal dramaturgijos taisykles, įvykį pateikiant kaip teatro spektaklį. Todėl realybė ne rodoma, bet modeliuojama, ne atspindima, o vaidinama. Intymumas ir tragedijos išviešinimas paverčiamas faktu ar „įdomia“ informacija, privatų gyvenimą nukelia į sceną. (Bielinis, 2006, p.)

Žiniasklaida manipuliuoja visuomene, o pasak mokslų daktaro V. Rubavičiaus (2007, p. 21), vieno iš knygos „Politika kaip komunikacinis žaidimas“ autorių, manipuliavimo priemonės – dozuota, į reikiamą retorikos rūbą įvilкта informacija, reikšmingų įvykių kūrimas visuomenės informavimo priemonėmis, gandų ir paskalų mechanizmų valdymas, socialinio teisingumo lūkesčių perteikimas, užsakomųjų sociologinių tyrinėjimų aptarinėjimas, politinių reklaminių vaizdinių bei naratyvų skleidimas. Visuminei propagandai svarbi svarbiausia yra informacija, kurios valdymas ir nulemia poveikį.

Svarbu tai, kad gandų kūrimu ir platinimu naudojasi ir politikai. Tik šiuo atveju, skandalu jie siekia sukompromituoti priešingose pozicijose stovinčius oponentus. M. Castells (2006, p. ...) tai vadina skandalų politika, kaip vienas iš pasirenkamųjų ginklų kovojant ir konkuruojant informacinėje politikoje, kuria naudojasi ir politiniai veikėjai ir pati žiniasklaida.

Politika daugiausia rutuliojasi žiniasklaidos erdvėje. Televizija ir spauda yra pagrindiniai informavimo bei vertinimo šaltiniai visuomenėje. Todėl partijos bei kandidatai veikia per žiniasklaidos priemones. Dirbantys žiniasklaidos srityse žino, kad patyrinėjus iš arčiau kompromituojančios informacijos galima būtų rasti beveik apie kiekvieną. Žurnalistai siekia atlikti tiriamosios žurnalistikos darbą, kad padidintų savo auditoriją bei pardavimus; jokiai partijai nepriklausantys politikai ir sukčiai ieško informacijos, kurią galėtų naudoti šantažui ar parduoti suinteresuotiems asmenims. Neturint pakankamai aiškios medžiagos galima pasitelkti įtarimus, šmeižtą ar net prasimanymus, nelygu politikų, žurnalistų etika. Skandalo politikos strategijos tikslas nebūtinai turi būti staigus smūgis, kuriam pakaktų vienintelio skandalo atvejo. Tai gali būti nepaliaujamas daugybės skirtingų ir įvairaus stiprumo skandalų srautas: nuo svarios informacijos apie nereikšmingą įvykį iki netvirtų spėjimų svarbios problemos atžvilgiu. (Castells M., 2006).

Žiniasklaida pateikia „sensacijas“, tai yra jaudinančius (intriguojančius, skandalingus, kultinius) dalykus, o žmonės juos atitinkamai vartoja – jaudinasi. Šis tiesioginis jausminis užkrėtimas neturi nieko bendra su informavimu ar svarstymu. Periodinės spaudos antys niekuomet nepaneigiamos, nepagrįstos prielaidos ar spėlionės niekad nesukritikuojamos, teatmetamos: tiesiog tema dingsta iš akiračio, atsiranda kitos. Skelbiami kaltinimai ir insinuacijos, bet jų paneigimai nutylimi: juk jie jau nieko nebejaudintų (Sverdiolas, 2006, p. 154-157)

Taigi dauguma tyrinėtojų pripažįsta, kad gandai plinta tada, kai trūksta reikalingos informacijos, kuomet tam tikras visuomenei įdomus ar reikšmingas klausimas nėra iki galo paaiškintas. Tuomet sparčiai kyla ir plinta įvairios interpretacijos, kurias pristabdyti būtų galima pateikiant duomenis iš oficialiai patvirtintų šaltinių. Svarbu tai, kad paprastai gandai apibūdinami kaip neteisinga informacija, tačiau kaip patvirtina daugelis sociologų, visgi dažnai pasitaiko atvejų, kai jie atitinka tiesą, arba tik dalį tiesos. Ne retai gandai yra skleidžiami tyčia, siekiant į save atkreipti dėmesį, norint įgauti pranašumą konkurenciniuose santykiuose arba kito asmens sukompromitavimo tikslais.

Žurnalistai gali sustabdyti gandų plitimą, jei prieš pateikdami informaciją visuomenei patikrintų duomenis patikimais šaltiniais, vertintų informaciją pagal žurnalistinį darbą apibrėžiančius kriterijus ir nuostatas, kurias išsamiai apibrėžia žurnalistų darbo etikos kodeksas.

4. Čigonų vaizdavimo periodinėje spaudoje ypatumai : tyrimas

Lietuviai yra itin nepalankiai nusistatę romų tautos atstovų atžvilgiu. Tai mažiausiai vertinama tautinė mažuma mūsų šalyje. Žiniasklaida prisideda formuojant žmogaus nuostatas, požiūrius, nuomones. Todėl galima kelti hipotezę, kad žiniasklaida formuoja neigiamą visuomenės požiūrį į romų tautinę mažumą. Šiuo tyrimu ir bandoma atskleisti, kaip vaizduojami romai spaudoje, ir kokią tai gali turėti įtaką visuomenės nuomonei.

Tyrimo objektas

Darbe buvo tiriama ši Lietuvos periodinė spauda (laikraščiai):

Nacionaliniai dienraščiai:

„Lietuvos rytas“ ; Vakaro žinios.

Atrankos kriterijai:

• Leidiniai „Lietuvos rytas“ ir „Vakaro žinios“ tyrimui pasirinkti kaip tradiciniai didžiausi Lietuvos dienraščiai. „Lietuvos rytas“ ir „Vakaro žinios“ , remiantis „TNS Gallup“ duomenimis, 2007m. užėmė pirmą ir antrą vietas tarp visų periodinių leidinių pagal vidutinę skaitytojų auditoriją(...).

Tyrimo metodika

Tyrimui atlikti naudoti šie metodai:

- Spaudos leidinių kokybinė ir kiekybinė turinio analizė;

Tyrimas koncentravosi į leidiniuose spausdinamų tekstų turinio analizę, buvo derinamas kiekybinis ir kokybinis tyrimo metodai.

Metodologiniai pastebėjimai

Tyrimo nagrinėtų leidinių analizės pobūdį lemia tekstų specifiškumas, rašymo stilius. Duomenų masyve dominavo informacija, kurioje vartojama labai daug įvairių žodžių bei sinonimų, kasdienių konstrukcijų ir posakių, todėl kiekybiniai skirtumai nėra statistiškai žymūs, tačiau reikšmingi ir turi būti interpretuojami kokybiškai. Išvados daromos apie bendrąsias tendencijas.

Tyrimo imtis

Darbe buvo tiriamas 2007 m. kovo – 2008 m vasario mėn. laikotarpis. Pasirinktas metų periodas, nes tikimasi, kad dvylikos mėnesių laikotarpis leis išsamiai atskleisti romų pateikimo tiriamoje spaudoje ypatumus.

Paieškos kriterijai

Tyrime analizuoti periodinių leidinių straipsniai (toliau – publikacijos), kuriuose minimi žodžiai čigonai, romai, taboras, Kirtimai.

Išimtis buvo taikoma informacijai apie romų kilmės dainininką Radži: straipsniai šia tema į tyrimą nebuvo įtraukti, nes jo muzikinė veikla šiuo metu yra aktyviai aptarinėjama žiniasklaidoje, tačiau jo muzikinė karjera neturi nieko bendro su šio tyrimo išsikeltais tikslu ir uždaviniais.

Viename, į tyrimą įtrauktame straipsnyje „Radži ant kulnų lipa Išvanas“ nors ir minimas Radži vardas, tačiau straipsnis yra apie romų kilmės vaikiną Išvaną.

Pagrindiniai analizės pjūviai

1. Čigonams skirtų publikacijų skaičius
2. Publikacijų tonas (pozityvus, neutralus, negatyvus)
3. Publikacijų vieta leidiniuose
4. Čigonų gyvenamosios vietos apibūdinimai
5. nušviečiamos veiklos sritys.
6. Straipsnių tematika

ANALIZUOJAMI STRAIPSNIAI:

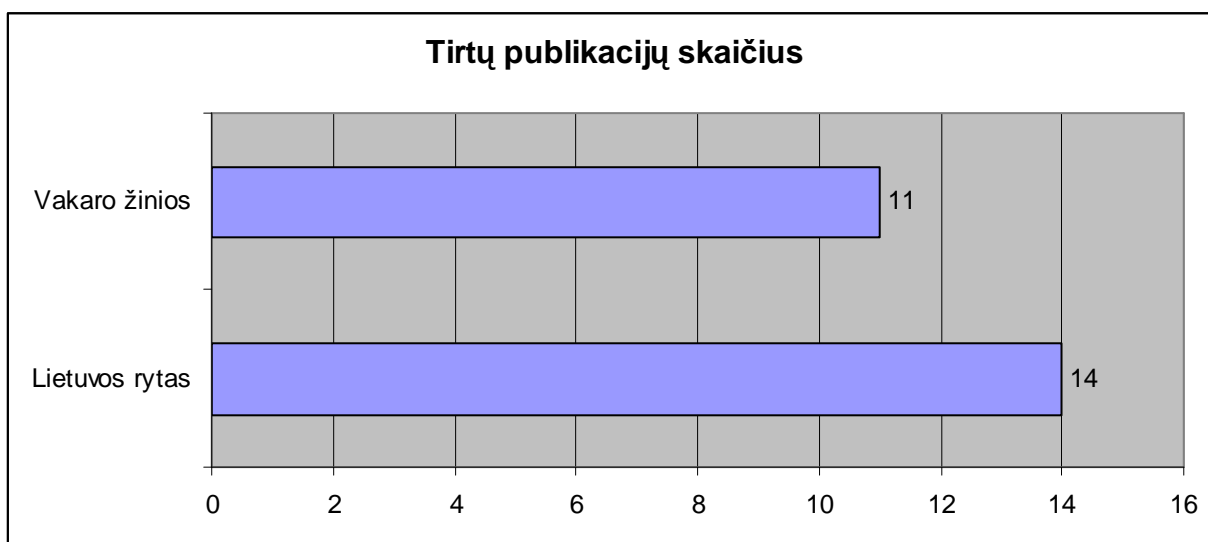
Dienraštis „Lietuvos rytas“: tiriamuoju laikotarpiu buvo atrinktos tos publikacijos, kuriose minimi romai, jų veikla, taboras. (*žiūrėti priedus, nr. 1*)

Dienraštis „Vakaro žinios“: tiriamuoju laikotarpiu buvo atrinktos tos publikacijos, kuriose minimi romai, jų veikla, taboras. (*žiūrėti priedus, nr. 1*).

Tirtos publikacijos

Dienraštyje „Lietuvos rytas“ tiriamuoju laikotarpiu buvo atrinktos 14 publikacijų. Dienraštyje „Vakaro žinios“ tiriamuoju laikotarpiu buvo atrinkta 11 publikacijų. Todėl galima teigti, kad abu periodiniai leidiniai romų tautos atstovams skiria beveik tiek pat dėmesio.

1 diagrama. **Dienraščiuose „Lietuvos rytas“ ir „Vakaro žinios“ tirtų publikacijų skaičius.**

Abu tirti dienraščiai apie romų gyvenimą per mėnesį vidutiniškai išspausdina viena – dvi publikacijas. Pastebėta, kad dienraštyje „Lietuvos rytas“ publikacijos dažniausiai skelbiamos Vilniaus miestui skirtame priede „Sostinė“ bei dienraščio „Lietuvos rytas“ rubrikoje „Kriminalai“. Dienraštyje „Vakaro žinios“ išskirti labiau dominuojančios rubrikos ar skilties, kurioje dažniau pasirodė straipsniai apie romus, negalima išskirti. Todėl galima teigti, kad dienraštyje „Lietuvos rytas“ romų tautinė mažuma vaizduojama kaip itin kriminalologiška bendruomenė Lietuvoje.

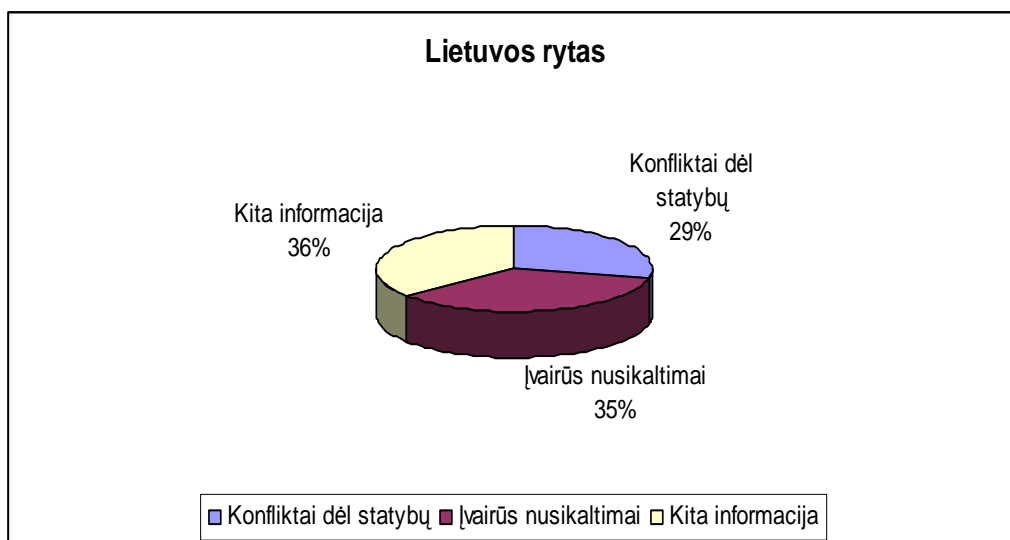
TEMATIKA

Siekiant nustatyti, kokia informacija apie romų gyvenimą labiausiai domina žurnalistus, straipsniai suskirstyti į pagal dažniausiai spaudoje svarstomas temas. Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, spaudoje apie čigonus daugiausiai pateikiama kriminalinio pobūdžio informacija. Panašiai tiek pat pateikiama informacijos apie čigonų konfliktus. Tačiau paanalizavus šiai problemai skirtas publikacijas, pamatysime, kad daugumą tokių straipsnių taip pat galima laikyti pusiau kriminalinio pobūdžio, nes juose taip pat yra daug užuominų, netgi faktų apie

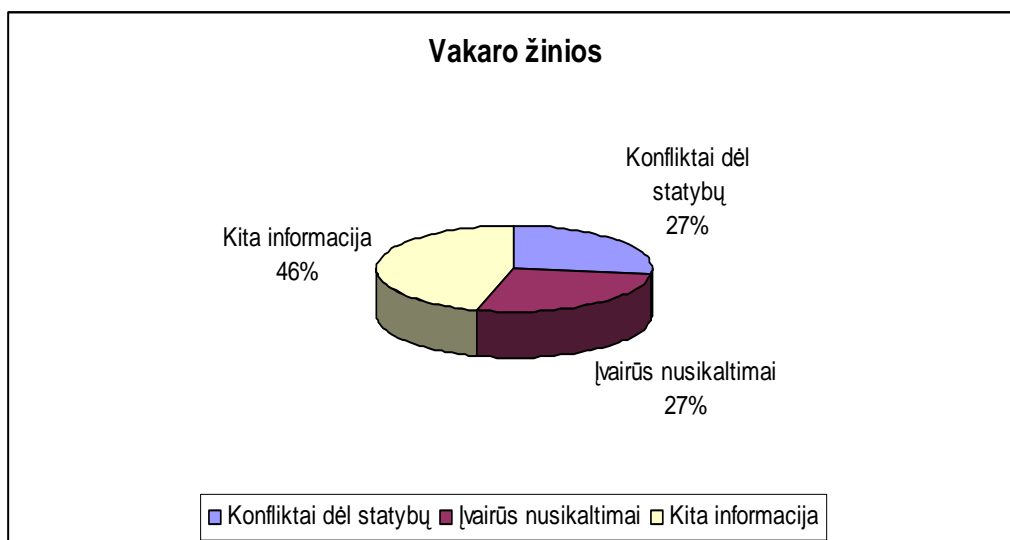
anksčiau romų padarytus nusikaltimus. Daugelį straipsnių lydi prierasas: **net 85 % čigonų bendruomenės atstovų teisti už įvairius nusikaltimus, daugiau nei pusė – už narkotikų gamybą, disponavimą jais**. Net ir tais atvejais šis faktas minimas, kai straipsnis skiriamas ne informuoti apie romų įvykdytą nusikaltimą.

Taigi, galima teigti, kad žiniasklaida formuoja neigiamą požiūrį apie romų tautos atstovus, informuodama tik apie šios mažumos neigiamus veiksmus. Todėl visuomenei romai gali asocijuotis su narkomanais, vagimis bei kitais nusikaltėliais. Tai yra pagrindas kurtis neigiamiems stereotipams apie romus, kurie gali paskatinti visuomenės nepakantą šiai tautinei mažumai. Be to, vien kriminalinio pobūdžio straipsniai gali skatinti visuomenę prisibijoti ir vengti romų tautos atstovų.

2 diagrama. **Straipsnių tematika dienraštyje „Lietuvos rytas“.**

3 diagrama. **Straipsnių tematika dienraštyje „Vakaro žinios“.**

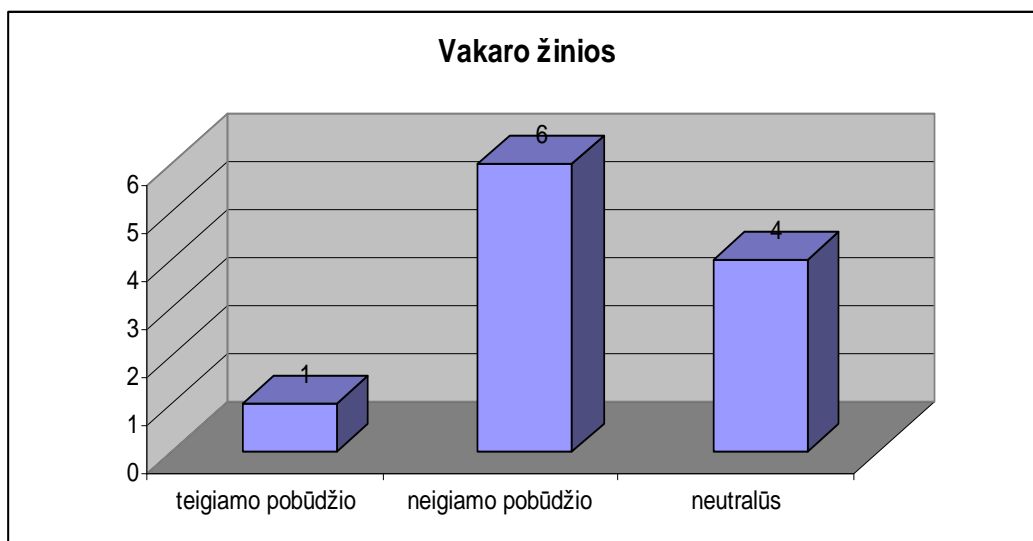
Tirtuose dienraščiuose romai pateikiami kaip itin kriminologiška grupė Lietuvoje.

Likusią informaciją, lentelėje įvardintą kaip kita informacija, sudaro straipsniai apie policijos taboro priežiūrą (konkrečiai: policijos įsteigtą būdelę) ir su ja susijusius klausimus. Tačiau publikacijos šia tema taip pat liečia romų problemas, susijusias su nusikalstama veikla.

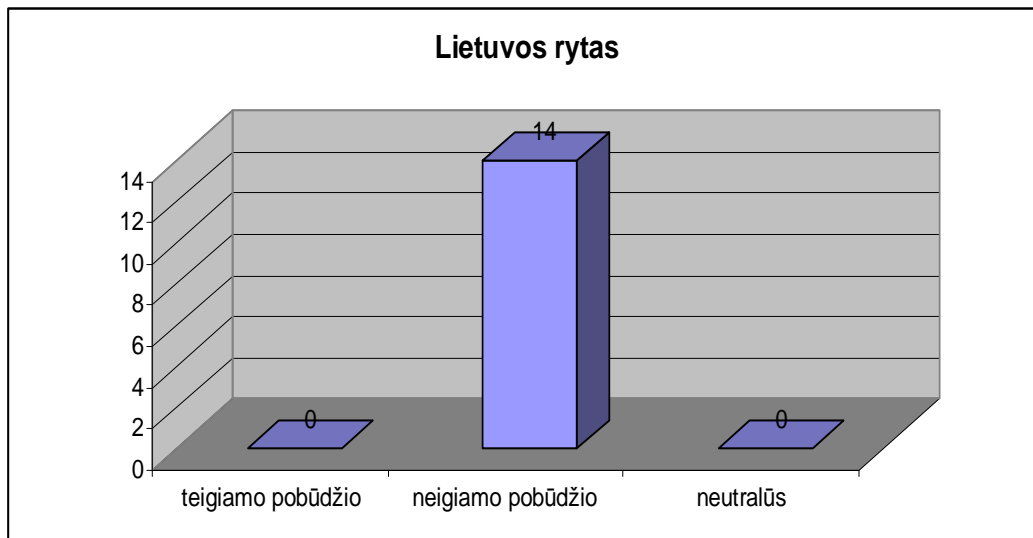
INFORMACIJOS POBŪDIS

Siekiant nustatyti, kokio pobūdžio informacija apie romus vyrauja tirtoje periodinėje spaudoje, straipsniai buvo suskirstyti į *teigiamus, neigiamus ir neutralaus pobūdžio*. Kaip parodė rezultatai, spaudoje apie romus vyrauja neigiama informacija. Tokia informacija laikomi įvairūs konfliktai su valdžios institucijomis, nusikalstama čigonų veikla, bei kitos žinios, kurioje neigiamai atsiliepiama apie šios tautybės žmones. Svarbu pažymėti, kad 3% šioje lentelėje reiškia 1 straipsnį. Vadinasi, iš 25 visų straipsnių, tik vieną galima pavadinti teigiamu (Radži ant kulnų lipa Išvanas). Jame kalbama apie čigoną Išvaną, kuris kaip teigiama straipsnyje „ne iš tų čigonų, kurie liūdnei pagarsėjusiame Kirtimų tabore gyvena“. Straipsnis įvertintas teigiamu, nes jame užsimenama apie čigonų, kaip taip pat savo kultūrą ir galias tradicijas turinčios tautos, teigiamos vertybes. Neutralia informacija laikoma tokia, kurioje bendrai apibrėžiamos romų problemos, bei kokių priemonių imamasi joms spręsti.

4 diagrama. **Informacijos pobūdžio įvertinimas dienraštyje „Vakaro žinios“.**

5 diagrama. **Informacijos pobūdžio įvertinimas dienraštyje „Lietuvos rytas“.**

Neutralius straipsnius galima išskirti tik dienraštyje Vakaro žinios, pvz. straipsnyje Čigonė Muntianui išbūrė blondinę“, „Prieš narkotikus ir mafiją“, ir kt. Dienraštyje „Lietuvos rytas“ neutralaus pobūdžio straipsnių nebuvo galima rasti, vyravo tik neigiamo pobūdžio straipsniai. Todėl galima teigti, kad pastarasis dienraštis nėra tolerantiškas romų tautinei mažumai, nes akcentuoja tik neigiamus romų veiksmus.

Dauguma straipsnių yra apie romų nesutarimus su Lietuvos valdžios institucijomis, kurie kyla dėl:

- nelegaliai čigonų statomų trobų;
- narkotikų platinimo.

Galima teigti, kad dienraštyje „Lietuvos rytas“ rašoma tik apie čigonų nesutarimus su valdžia, kuriuose pastaroji – nukentėjusi pusė, ir čigonų kriminalinę veiklą. Tuo tarpu dienraštyje „Vakaro žinios“ galima rasti straipsnių, kuriuose dažniau kaltinama Vilniaus miesto policija ir savivaldybė dėl to, kad imasi per mažai iniciatyvos kovojant su nusikalstamumu čigonų tabore. Pastarasis dienraštis, skirtingai nei „Lietuvos rytas“, informaciją pateikia objektyviau, ne kaltinant ir teisiant čigonus, o konstatuojant faktus apie jų veiksmus. Todėl galima teigti, kad šis dienraštis pateikia objektyvesnę informaciją apie romus nei dienraštis „Lietuvos rytas“.

ROMŲ APIBŪDINIMAI SPAUDOJE

Tyrinėtame dienraštyje „Lietuvos rytas“, skirtingai nei dienraštyje „Vakaro žinios“, dažniausiai dominuojantis čigonus apibrėžiantis būdvardis: įžūlus. Tokį čigonų apibūdinimą galima sutikti daugelyje „Lietuvos rytas“ straipsnių.

Tačiau dar dažniau spaudoje čigonai vaizduojami kaip pavojų keliantys asmenys, ką išduoda dažnas tokių veiksmazodžių, apibūdinančių romų elgesį, vartojimas, kaip grasinti, reikalauti. Šių žodžių dažnas naudojimas pastebimas abiejuose tirtuose leidiniuose.

Keliuose dienraščio „Lietuvos rytas“ straipsniuose, norint pasakyti, kad keli čigonai vaikščiojo autobusų stotelėje, buvo vartojamas žodis „trinasi“.

Pastarajame dienraštyje taip pat juntama neigiama straipsnių autorių pozicija romų atžvilgiu, kurią išduoda tokie komentarai: suįžūlėję čigonai net šilumos **reikalauja** už dyką; stebina **neregėtas įžūlumas**; taboro gyventojai **ne tik nori pinigų**, bet ir...‘; besilankydami pas Paleckį kabinete, čigonai tarpusavyje **vos nesusipjovė**; aplink vilkikus...**dažniausiai trinasi** čigonų tautybės moterys; čigonas **net nesugebėjo** tiksliai nurodyti; viena jų **piktai šnairavo; reikalauti** pinigų šiandien čigonai žada...;

Neigiamą požiūrį išduoda ir pašiepiamas tonas rašant apie romų gyvenimą, taborą; **reikalauti** pinigų šiandien čigonai žada...; nelegalūs statiniai tabore **dygsta** ir šiomis dienomis; nebaudžiami besijaučiantys čigonai **ne tik stato ką nori ir kur nori**..; nepaisydami netoli stovinčių policininkų, keletas čigonų **trynėsi** autobusų stotelėje; nugriovus nelegalius statinius, už juos čigonai **sugeba prisiteisti**; čigonės toliau **sukosi aplink A. Paleckį ir reikalavo** valstybės paramos – išmokų. Tai parodo ir itin žurnalistų mėgstamos metaforos: **čigonai sugebėjo numelžti miesto valdžią (turima omenyje, kad čigonai prisiteisė turtinę žalą iš savivaldybės už jų gyvenamųjų trobų nugriovimą); čigonai miesto valdžiai grasina dangaus rūstybe; čigonus ketinama dovanoti Briuseliui; taboras sėja mirtį** iki šiol.

Tokių straipsnių pagausėjimas abiejuose tiriamuose straipsniuose buvo pastebimas čigonų su savivaldybės atstovais konflikto metu dėl svarstomo klausimo apie taboro iškeldinimo iš Kirtimų rajono Vilniaus mieste.

Tuo tarpu „Lietuvos rytas“ dienraštyje čigonai vaizduojami vien tik kaip Lietuvos valstybės „našta“. Straipsniuose taip pat labai ryški žurnalistų pozicija. Dažnai juntamas pašaipus ar kaltinamas tonas, kritiškas nusistatymas čigonų atžvilgiu, pvz:

„Suįžūlėję čigonai net šilumos reikalauja už dyką“:

„Savivaldybė, pasirodo, privalo pasirūpinti, kad čigonai tabore Kirtimuose gyventų šiltai...čigonai reikalauja, kad savivaldybė vienai šeimai per šildymo sezoną sumokėtų net po 700 litų...Tačiau

taboro gyventojams malkos nerūpi. Reikalauti pinigų čigonai šiandien žada... užvakar apie tai jie prakalbo pas Vilniaus vicemerą A. Paleckį, kuris nuolat demonstruoja palankumą čigonams...“

„Prie taboro – žmogžudystė“:

Čigonų taboras vakar vėl priminė, jog tebėra narkotikų ir nusikaltimų lizdas.

„Vilkikų vairuotojų laukia čigonų pinklės“:

Kirtimuose esančio taboro gyventojai be prekybos narkotikais turi ir kitą aukso gyslą; ten kas rytą lyg į darbą eina čigonų delegacijos.

„Tabore ir toliau renčiami nelegalūs trobesiai,,

Kaip rodo graudi buvusio mero Artūro Zuoko patirtis, nugriovus nelegalius statinius, už juos čigonai sugeba prisiteisti kompensacijas;

„Čigonai Vilniaus valdžiai grasina dangaus rūstybe,,

Į posėdį atvyko keturi čigonai. Viena jų piktai šnairavo į savivaldybės atstovą ir tikino, kad Dievas savivaldybę nubaus.

Prieš porą metų Vilniaus valdžios nurodymu, buvo nušluoti keli statiniai tabore. Šiuos nuostolius čigonai įvertino milžiniška suma.

„Statybų inspektorai į taborą vengs įkelti koją,,

Čigonų tabore Kirtimuose vakar buvo džiugi diena ... Vilniaus savivaldybei teks sumokėti už nugriautus pastatus...kad čigonai nesusaltų malkų parūpino ta pati savivaldybė...;

Nebaudžiami besijaučiantys čigonai ne tik stato ką nori kur nori, bet ir nemoka nei už elektrą, nei už...;

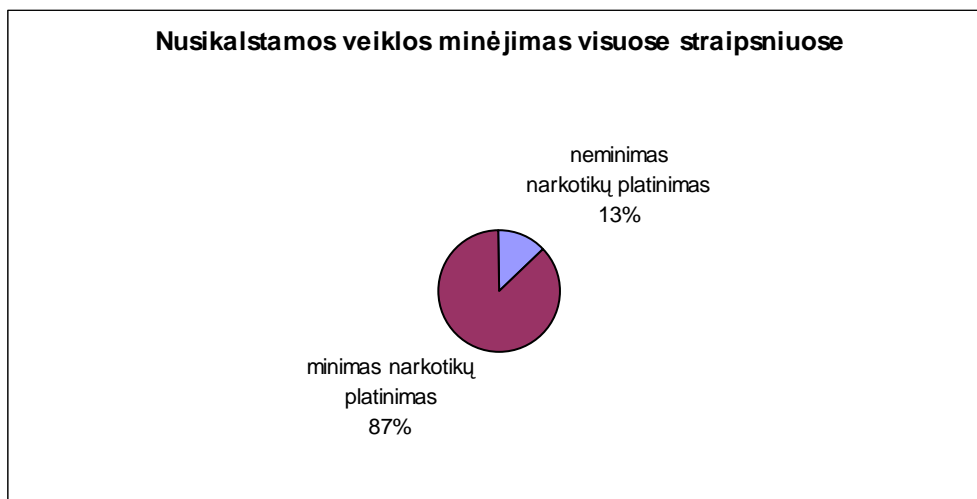
Vakar į taborą įriedėjo didžiulis sunkvežimis su priekaba...džiugiai krykštaudami čigonai dalijosi į maišus sukrautus briketus...tačiau čigonų bendruomenės „Čigonų laužas“ vadovas Josifas Tyčina vis tiek nebuvo patenkintas.

TABORAS

Čigonų taboras abiejuose tirtuose leidiniuose dažniausiai minimas kaip narkotikų prekybos vieta. Pastebima, kad daugelyje straipsnių, nors ir neskirtų aprašyti nusikaltimams, pabrėžiama čigonų gyvenvietė kaip didžiausia narkotikų platinimo vieta Vilniuje. Taip pat tokiuose

nekriminaliniuose straipsniuose, jei rašoma apie čigonus, primenama romų nusikalstama veikla, susijusi su narkotikų platinimu.

5 diagrama. Romų nusikalstamos veiklos minėjimas neutralaus pobūdžio straipsniuose „Lietuvos rytas“ ir „Vakaro žinios“ dienraščiuose.

Kaip matyti iš lentelės, iš 100 % visų straipsnių, kurie nebuvo skirti konkrečiai narkotikų problemai, net 87 % straipsniuose buvo užsimenama apie čigonų platinamas narkotines medžiagas. Nors straipsniai buvo apie statybas taborė, juose buvo minima nusikalstama čigonų veikla.

Čigonų taboras abiejuose tirtuose dienraščiuose minimas negatyviai ir siejamas tik su narkotinių medžiagų saugojimo ir platinimo vieta.

TABORO APIBŪDINIMAI TEKSTUOSE (citasos):

Visos Lietuvos kvaišalų prekybos centras; čigonų taboras, kuris jau dabar tapo narkotikų prekybos traukos centru; Vilniaus čigonų taboras yra vienas didžiausių narkotikų platinimo taškų sostinėje; čigonų taboras vėl priminė, jog tebėra narkotikų ir nusikaltimų lizdas; čigonų taboras yra didelė Vilniaus problema; liūdnai pagarsėjusiame Kirtimų taborė gyvena; didžiausios narkotikų prekyvietės – taboro- žmonės; sostinės piktžaidė; prasiskolinęs taboras.

Dienraštis „Lietuvos rytas“ prie straipsnių pateikia ir taboro fotografijas, kuriose galima pastebėti romų tvarkos nesilaikymo akcentavimą (žiūrėti priedus 2, 3). Šis ypatumas nebūdingas dienraščiui „Vakaro žinios“.

Čigonų vaizdavimo dienraščiuose „Vakaro žinios“ ir „Lietuvos rytas“

ypatumai: tyrimo išvados

Tyrimo rezultatai rodo, kad tirtuose leidiniuose vyrauja negatyvi informacija apie čigonus. Akcentuojama jų nusikalstama veikla, daugiausiai susijusi su narkotikų platinimu ir vagystėmis. Taip pat žiniasklaida daug dėmesio skiria čigonų nesutarimams su Vilniaus savivaldybe dėl taboro perkėlimo. Šiuose pranešimuose čigonai, nors teismas pripažino priešingai, savivaldybė vaizduojama kaip nukentėjusi pusė. Romai pateikiami kaip įžūli, „nežinanti ko nori“, tik iš pašalpių ir nusikaltimų gyvuojanti bendruomenė.

Romai dažniausiai apibrėžiami kaip narkomanai, vagys, įžūlūs, melagiai ir t.t. Todėl galima teigti, kad tokia informacija žiniasklaida kuria neigiamus stereotipus apie šią tautinę mažumą Lietuvoje ir skatina visuomenę apie visus čigonus galvoti negatyviai, keldama asociacijas su nusikaltimu ir narkomanija. Todėl galima teigti, kad tokios informacijos skleidimas gali paskatinti netoleranciją šiai mažumos grupei.

Daugiau dėmesio romų problemų sprendimui (jų integracijos į visuomenę klausimams) dėmesio skiria „Vakaro žinios“. Straipsniuose „Policija tabore pozicijas užleidžia čigonams“; „Policija tabore – retas svečias“; „Čigonus ketinama dovanoti Briuseliui“, romai vaizduojami kaip likimo valiai palikta grupė. Šiose publikacijose atkreipiamas dėmesys į tai, kad policijos pareigūnai neprižiūri čigonų kvartalo, kuriame yra pasistatę net savo būdele, taip pat tarsi pašiepia Narkotikų kontrolės komisijos pirmininko A. Butkevičiaus komentarą apie čigonų iškeldinimą iš Lietuvos: „Sienos dabar ne kliūtis. Tegul važiuoja į Briuselį, kuriame dirba jų gynėjai – Europos žmogaus teisių biurokratai. Siūlau romams apsigyventi šalia Europarlamentaro būstinės. Pažadu tarpininkauti, kad jiems ten leistų ir kvaišalais prekiauti“. Dienraštis „Vakaro žinios“ taip pat pateikia to paties asmens žodžius straipsnyje „Tabore ir toliau renčiami nelegalūs trobesiai“: „Tiems čigonams yra atsiradusi kažkokia keista tolerancija: niekas nenori veltis į jokių reikalus su jais“. Taboras asocijuojasi su komunizmo sala, kurioje čigonams viskas leidžiama ir dar duodama nemokamai. Kad tiktai užtektų ir nebūtų per mažai“.

IŠVADOS

- Tolerancijos puoselėjimas gali suvienyti tautas, užkirsti kelią diskriminacijai, užtikrinti taiką ir vienybę pasaulyje bei padėti integruoti tas mažumas į visuomenę, kurios yra priešaringai vertinamos dėl rasės, religijos ar lyties skirtumų. Žiniasklaida galėdama formuoti viešąją nuomonę gali užkirsti kelią netolerancijos plitimui.
- Tolerancija suprantama kaip pakanta kitaip mąstančiam asmeniui ar grupei, jų vertybėms ir nuostatomis, nepriklausomai nuo to, ar joms pritariame ar ne. Taip pat tolerancija suvokiama kaip vertybė, galinti prisidėti puoselėjant ir ugdant demokratiją tarp valstybių, užtikrinanti lygias žmogaus galimybes, prisidedanti prie vieningo pasaulio kūrimo.
- Diskriminavimas ir nepakantumas įvairioms visuomenės grupėms yra reglamentuojamas teisiniais dokumentais, puoselėjančiais žmogaus laisvės ir lygybės principus, tačiau netolerancijos apraiškos visuomenėje, pvz. nepakanta visuomenės mažumoms (konkrečiai romams), parodo, kad šių teisinių dokumentų nėra pilnai paisoma.
- Didelę įtaką žiniasklaidai padarė globalizacija, paskatinusi jos kaitą ir kitas raiškos galimybes. Atsiradus naujoms šio pasaulio problemoms, kaip pvz. terorizmas, netolerancija analizuojami tarptautiniu mastu.
- Žiniasklaidos įtaka ugdant toleranciją yra ypatingai didelė, nes ji tenkindama visuomenės informacinius poreikius, formuoja žmonių nuostatas ir požiūrius. Pateikdama informaciją objektyviai, vengdama gandų ir stereotipiškų nusistatymų, ji stabdo klaidingų žinių sklaidą, kurių plitimas galėtų paskatinti iškreiptą tikrovės suvokimą ir tuo pačiu netolerancijos plitimą.
- Tirtuose Lietuvos periodiniuose leidiniuose „Vakaro žinios“ ir „Lietuvos rytas“ pastebima žurnalistų nepakanta romų tautos atstovams. Tą parodo žiniasklaidoje vyraujantys neigiamo pobūdžio pranešimai, kuriuose akcentuojama nusikalstama romų veikla, išryškinamos neigiamos charakterio savybės. Taboras tirtuose straipsniuose minimas kaip narkotikų prekybos centras. Pateiktoje informacijoje juntama negatyvi žurnalistų

pozicija šiai tautinei mažumai. Neskiriama dėmesio romų integracijos į visuomenę klausimams.

- Neigiamas romų vaizdavimas žiniasklaidoje gali paskatinti mąstyti, kad visi romai priklauso nusikalstamai grupotei ir kelti asociacijas tik su nusikalstamo pasaulio atstovais.

Summary

The problem of tolerance in Lithuanian periodical press

by Ramunė Gedvilaitė
Institute of Journalism,
Faculty of Communication,
Vilnius University

The tolerance is apprehensible as value which if achieved can consolidate nations, prevent discrimination and assure peace and unity in the entire world. The role of media is very important because it represents the interest of community and has a possibility to influence our attitudes, opinions and thinking. So media can help to preserve the tolerance in community, promote and guide democratic values, protect ideals of the equality.

The object of this master's paper is the expression of tolerance in Lithuanian periodical press. The aim of the paper is to analyze the problem of tolerance in Lithuanian periodical press. Paper's goals are to explore the conception of tolerance, review the role of tolerance in the alterations of the community, explore the media's influence on tolerance and analyze the role of rumors, gossips and objectivity in media.

In order to analyze the problem of tolerance in Lithuanian press (in the newspapers „Lietuvos rytas“ and „Vakaro žinios“), master's work presents the analysis of the peculiarities of the Romany presentation in press. The methods of the analysis are information gathering, analysis of the data, comparative quantitative and qualitative analysis.

Analysis reveals that tolerance means respect and acceptance of the persuasions, attitudes and values of the otherwise thinking people without reference to their gender or race or other differences. Tolerance has a close connection with human rights, which must be ensured by every democratic state. This research reveals that there is lack of tolerance in most popular periodical press in Lithuania. The presentation of the Romany ethnicity in analyzed newspapers is in particular unfavorable. It shows the dominance of the negative information about this ethnic minority. The Romany people are presented only as a felony group. Media highlights their criminal offences, conflicts with the governmental institutions and their negative features of character. It can be an inducement for community to form a low opinion of the Romany and bad stereotypes about them.

This master's paper is important for its originality, because there have not been any research on tolerance in Lithuanian press. The master's paper can be useful to the experienced scientists and the beginners, to practicing journalists and students, lectures, newspaper editors and readers.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. ABRAMAVIČIŪTĖ, Inga. Tautinių mažumų teisės. Lietuvos žmogaus teisių centras., 2005, Vilnius.
2. ALEKNONIS, G. Informacijos vaakumas Lietuvos žiniasklaidoje. Informacijos mokslai 2006, nr .37.
3. BEER, A. S., MERRILL, J. C. Global journalism. Topical issues and media systems. Boston, 2004, p. 16-17
4. BIELINIS V., Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė. Vilnius, 2005.
5. BLAŽYS, Juozas. Tolerancija kaip kultūros principas. Kaunas, 1936
6. CASTELLS, M. Tapatumo galia. Kaunas, 2006
7. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Lietuvių kalbos institutas, 2000, Vilnius
8. Declaration of Principles on Tolerance Proclaimed and signed by the Member States of UNESCO 16 November 1995 [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unesco.org/cpp>>.
9. DONSKIS, Leonidas. Be pykčio. Vienerių metų minčių žemėlapis. Vilnius, 2006, p. 9.
10. DONSKIS L., Gyvenimas pseudoįvykių pasaulyje [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. lapkričio 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.klaipeda.lt> >
11. EDELMAN, Murray. Politinio spektaklio konstravimas, Vilnius, 2002
12. Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija, trečioji ataskaita apie Lietuvą, CRI(2006)2 [interaktyvus]: [žiūrėta 2008 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ecri/2-countrybycountry_approach/Lithuania/Lithuania_CBC_3.asp#TopOfPage
13. Fanning the flame of tolerance the role of the media: The Role of the Media, 2005 .[interaktyvus]: [žiūrėta 2008 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://findarticles.com/p/articles/mi_m1309/is_2_42?pnnum=3&opg=n15966337>
14. GATAULINA, Lilly. Stereotypes in media [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2008 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://serendip.brynmawr.edu/local/scisoc/sports03/papers/lgataullina.html>>
15. GIDDENS, Anthony. Sociologija. Vilnius, 2005, p. 440-450.
16. GORDON, A. D. and KITROSS, J. M. Controversies in media ethics. New York, 1999
17. HALMAN, Loek. LUIJKX, Ruud. Atlas of European values. Netherlands, 2005, p. 95

18. JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto raportas apie Lietuvą, 2006 03 21, [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2008 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ohchr.org/english>>
19. KUBERSKI, Jurgen. Tolerance. [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tja.lt>>
20. LEGUTKO, Ryszard. Tolerancija. Vilnius, 2006
21. LEONAVIČIUS, V. Sociologija, Kaunas, 2004, p. 266
22. LEONČIKAS, T. Vertybės ir visuomenės mažumos. Kultūrologija. 6. t. , Vilnius, 2000, p. 413.
23. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas/ Lietuvos žurnalistų sąjunga. Vilnius, 2005
24. Lietuvos tolerancijos profiliai: sociologinis tyrimas, Vilmorus, 2003. www.lrs.lt/ztpv
25. Liudvika Meškauskaitė: Spaudos laisve šiuo metu yra piktnaudžiaujama...“/ [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: www.bernardinai.lt
26. MACIONIS, J. John. Sociology, New Jersey, 2003
27. McLUHAN, Marshall. Kaip suprasti medijas. Vilnius, 1994.
28. McQUAIL, Denis. Media performance. London, 1992
29. Media Stereotyping. [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://64.233.183.104/search?q=cache:MvWtMryILFcJ:www.media-awareness.ca/english/issues/stereotyping/index.cfm+media+stereotype&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt>>
30. Nausėdienė, Inga. Moters ir vyro įvaizdžiai bei santykiai spaudoje, Vilnius, 2003
31. Nevitte N., HALMAN L. Tolerance and Intolerance in Advanced Industrial States: The Cross-Time Evidence. Tilburg university Press, 1996, p. 62-63.
32. PLEČKAITIS, Romanas. Tolerancija. Vilnius, 1998.
33. PRESTON and SMITH, Sociology: a contemporary approach, Massachusetts, 1989
34. Politika kaip komunikacinis žaidimas. VU, Tarptautinių santykių institutas, Vilnius, 2007
35. PRUSKUS, Valdas. Neformalios komunikacijos ritualai. Vilnius, 2007
36. PRUSKUS, V. Pseudomokslinė informacija: plitimo priežastys ir gajumo prielaidos. Santalka. Filosofija, 2006. T. 14, Nr. 1
37. PRUSKUS, Valdas. Gandų fenomenas: kilimo priežastys ir socialinės funkcijos. Filosofija. Sociologija. 2005. Nr. 4
38. ROU, Johhanes. Kultūrų dialogas – dialogo kultūra. Tolerancija vietoj nureikšminimo. Vilnius, 2005.
39. SCHNEIDER, J. David. The psychology of stereotyping. London, 2005.
40. SHIBUTANI, T. Sociological study of rumor. Indianapolis, 1966, p. 45-58.

41. Stereotypes In the Media. [interaktyvus]. [Vilnius]: [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.123helpme.com/view.asp?id=21979>>
42. SVERDIOLAS, Arūnas. Apie pamėklinę būtį. Vilnius, 2006, p. 154-157
43. ULFKOTTE, Udo. Taip meluoja žurnalistai, Vilnius, 2003
44. ZANDER, J.W.V. Sociology. New York, 2ed.1990
45. ŽEMAITIS, Vincentas. Iš tolerancijos istorijos. Vilnius, 1992, p. 79
46. Žurnalistikos vadovėlis: skirtas žurnalistams, dirbantiems Baltijos bei kitose besivystančiose demokratinėse šalyse. Vašingtonas, 1995
47. Žmogaus teisės žiniasklaidoje: realybė, problemos ir aktualijos/ 2005 m. gruodžio 15 d. konferencija Lietuvos Respublikos seime.
48. Žurnalistų profesinė kompetencija. Respublikinio seminaro [vykusio 2000 m. birželio 14 d. Vilniuje, pranešimų tezės. Vilnius, 2001
49. Žiniasklaidos etika: rekomendacijos, nuostatos, kodeksai/ Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Vilnius, 2003
50. 2005-2006 metų analitinė apžvalga „Visuomenės informavimo demokratinės kultūros plėtros gairės“ ir 2006 metų veiklos ataskaita. /Žurnalistikos etikos inspektorius. Vilnius, 2007

Priedai

1 priedas. Tirtų straipsnių pavadinimai

LIETUVOS RYTAS	VAKARO ŽINIOS
Kauno savivaldybės butai virto narkotikų prekyvietėmis/ 2008; Tabore ir toliau renčiami nelegalūs trobesiai/ Sostinė 2008 m. vasario 13 d.; Kvaišalų paslėpti nespėjo/ Sostinė / 2008 m. vasario 7 d.; Statybų inspektoriai į taborą vengs įkelti koją/ Sostinė / 2007 m. gruodžio 19 d.; Čigonai Vilniaus valdžiai grasina dangaus rūstybe /Aktualijos / 2007 m. lapkričio 14 d.; Čigonai sugebėjo numelžti miesto valdžią/ Sostinė / 2007 m. lapkričio 14 d.; Suižūlėję čigonai net šilumos reikalauja už dyką/ Sostinė / 2007 m. lapkričio 8 d.; Konfliktų tabore aidai pasiekė ir policiją/ Sostinė / 2007 m. spalio 4 d.; Vicemerams dėl romų bastosi po Vilniaus; apylinkes/ Sostinė / 2007 m. rugsėjo 7 d.; Vilkikų vairuotojų laukia čigonų pinklės/ Sostinė / 2007 m. rugpjūčio 14 d.; Žudiko paieškos – tarp pulko narkomanų /Sostinė / 2007 m. liepos 13 d.; Romų taboro gyventojams – kritikos strėlės/ Sostinė / 2007 m. birželio 22 d. Prasiskolinęs taboras netrukus paskęs tamsoje /Sostinė / 2007 m. birželio 13 d.; Prie čigonų taboro – žmogžudystė.	Valdžia šneka, čigonai stato/ 2008m. vasario 14 d.; Tabore legalizuojami narkotikai/ 2008m. vasario 7 d.; V. Muntianui čigonė išbūrė blondinę/ 2007 gruodžio 15 d.; Policija tabore pozicijas užleidžia čigonams/ 2007m. lapkričio 30 d.; Policija tabore – retas svečias/ 2007 lapkričio 20 d.; Čigonus ketinama dovanoti Briuseliui/ 2008 sausio 31 d. Ir tarp čigonų pasitaiko narkotikų pardavėjų/ 2008 sausio 29 d.; Prieš narkotikus ir mafiją/ 2007 rugsėjo 27 d.; Sostinės vicemerams čigonams statys atskirą rajoną/ 2007 rugsėjo 8 d.; Radži ant kulnų lipa Išvanas/ 2008m. sausio 5 d.; Romai iš valstybės reikalauja 5,5 mln. litų;

Statybų inspektoriai į taborą vengs įkelti koją

Nelegalūs statiniai tabore dygsta ir šiomis dienomis. Jų jau yra apie aštuoniasdešimt.

V.Balkūno nuotr.

Atkelta iš 1 p.

buvo nugriauti, o vėliau dėl to vyko teismų maratonas, pasibaigęs vakar.

Nelegaliai surestų lūšnų tabore šiuo metu yra net apie aštuoniasdešimt.

Visos jos jau daugiau negu pusę amžiaus stovi net ne ant gyvenamosios, o ant pramoninės paskirties žemės.

Vienintelis tabore legalus pastatas yra mūrinis namas Dariaus ir Girėno gatvėje 185. Todėl dokumentuose taboro adresas ir nurodomas būtent šis.

„Kiti pastatai tabore niekuomet nebuvo įteisinti“, – patvirtino B.Citovičius.

Nieko konkretaus nepasakė

Laikiniai Valstybinės teritorijų planavimo ir statybos inspekcijos viršininko pareigas einantis Antanas Lukošius ir pats nusistebėjo, kad tiek vienoje vietoje yra nelegalių statinių.

Tarkim, inspektoriai šiemet sostinėje ir Vilniaus rajone yra užfiksavę per trisdešimt nelegalių statybų atvejų. O tabore tokių pažeidimų – apie aštuoniasdešimt.

„Be abejo, bus kas nors daroma“, – žadėjo A.Lukošius, bet nieko konkretaus negalėjo nurodyti.

Statybas prižiūrintis Naujininkų seniūnijos vyriausiasis specialistas Algimantas Staradomskis ir

gi negalėjo pasigirti veiklumu.

„Visi viską žino, bet niekas nieko negali padaryti“, – padėtį tabore apibūdino A.Staradomskis.

Reikalavo didžiulės sumos

„Zuokas sumokės“, – prisimindami buvusį Vilniaus merą, paklausti apie vakarykštį teismo sprendimą, kalbėjo čigonai.

Vilniaus mero Artūro Zuoko kadencijos metu ir buvo nugriauti penki pastatai tabore, dėl kurių vakar čigonams pavyko iš savivaldybės prisiteisti 100 tūkstančių litų neturtinei žalai atlyginti. Tiesa, taboro gyventojai reikalavo net 55 kartus didesnės kompensacijos –

5,5 milijono litų. Čigonai teisme bylinėjosi dėl pastatų, nugriautų 2004-ųjų gruodžio 2–3 dienomis.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas tų dienų savivaldybės veiksmus įvardijo kaip vieną ryškiausių pastarųjų metų čigonų teisių pažeidimų Europoje. Kad savivaldybė pažeidė taboro gyventojų teises, nurodė ir Lygių galimybių bei Seimo kontrolieriai.

Pernai Seimo Narkomanijos prevencijos komisija pasiūlė inicijuoti savavališkų statinių, kuriuose gyvenusioms šeimoms buvo suteiktas socialinis būstas, nugriovimą. Tačiau šis pasiūlymas ir liko tik pasiūlymu.

Nelegalūs statiniai tabore dygsta ir šiomis dienomis.

Malkų užteks tik mėnesiui

Nebaudžiami besijaučiantys čigonai ne tik stato ką nori ir kur nori, bet ir nemoka nei už elektros energiją, nei už vandenį, nei už šiukšlių išvežimą.

Skolos už elektrą tabore greitai pasieks 150 tūkstančių litų, vien už šiukšlių išvežimą iš taboro pernai savivaldybė sumokėjo 23 tūkstančius litų. Šiemet ši suma bus gerokai didesnė.

Vakar į taborą įriedėjo didžiulis sunkvežimis su priekaba, iš Lazdijų rajono atvežęs čigonų lūšnomis kurenti 18 tonų pjuvenų briketų. Džiugiai krykštaudami čigonai dalijosi į maišus sukrautus briketus.

Jie jau buvo suskaičiavę, kad vienai lūšnai teks dešimt maišų tokių malkų. Iš viso tabore yra apie 170 krosnių.

Tačiau bendruomenės „Čigonų laužas“ vadovas Josifas Tyčina vis tiek nebuvo patenkintas: „Tiek malkų šeimai užteks daugiausia mėnesiui. O ką po to daryti, žiema juk nesibaigs? Mūsų trobose šalta, reikia daug kurenti“.

Šiam sezonui malkoms taboro gyventojams įsigyti savivaldybė skyrė 20 tūkstančių litų.

Suižūlėję čigonai net šilumos reikalauja už dyką

Taboro gyventojams savavališkai kertamų medžių neužtenka – jie nori ir pinigų

Taboro viduryje jau nuleista iki šiol čia augusi sveika stora pušis. Vadinasi, šildymo sezonas čigonų lūšnose jau prasidėjo.

V.Kapočiaus nuotr.

ARŪNAS DUMALAKAS

„SOSTINĖS“ KORESPONDENTAS

Pažadų šį kartą – mažiau

Savivaldybė, pasirodo, privalo pasirūpinti, kad čigonai tabo-

re kirtimuose gyventų šiltai.

O valdininkai privalo skirti ne malkų ar anglies lūšnomis šildyti, o pinigų.

Čigonai reikalauja, kad savivaldybė vienai šeimai per šildymo sezoną sumokėtų net po 700 litų.

Didelis malkų sunkvežimis šiuo metu kainuoja apie 750 litų. Jo vienai čigonų lūšnai taupiai kūrenant užtektų bent porai sezonų.

Tačiau taboro gyventojams malkos nerūpi. Reikalauti pinigų čigonai šiandien žada Socialines

paramos centre įvyksiančiame pasitarime.

Užvakar apie tai jie prakalbo lankydamiesi pas Vilniaus vicemerę Algirdą Paleckį, kuris nuolat demonstruoja palankumą čigonams.

Šį kartą A.Paleckis čigonams

nebuvo toks dosnus pažadais, priekaištaudamas jiems, kad visi jų namai yra nelegalūs, todėl gauti socialinę paramą jiems bus kėbliau.

Stebina neregėtas įžūlumas

„Bet juk yra įstatymas, kam skirti socialinę paramą. Jis galioja ir čigonams, ir ne čigonams“, – piktnosi pasitarime dalyvavęs bendrijos „Čigonų laužas“ prezidentas Jozifas Tyčina.

Vienas pavardės prašęs neminėti valdininkas piktnosi negirdėtu čigonų įžūlumu.

„Suprantu, kodėl taip yra. Juk aplink taborą miškai vis rotėja, jie nuolat kertami savavališkai“, – piktnosi valdininkas.

Kirtimo būdas – čigoniškas

Atėjus šaltesniems orams, šildymo sezonas čigonų lūšnose jau prasidėjo. Pačiame taboro centre nuleista sveika stora pušis, aplink mėtosi tik medžio šakos, kurių čigonai net nesivargina surinkti.

Net ir pušis nupjauta čigoniškai. Likęs maždaug iki žmogaus juosmens aukščio kamienas. Taip čigonai ir už kvaišalų dozę jiems vergaujantys narkomanai medžius verčia, kad nereikėtų pasi-lenkti.

Šitoks savavališkas medžių aplink taborą kirtimo būdas – galvos skausmas Panerių girininkijai.

„Karas su medžiais šalia taboro kertančiais asmenimis sunkus, gal net beviltiškas. Kartais pagauname kokį narkomaną, bet jo nubausti neįmanoma“, – prisipažino Panerių girininkas Petras Kutulskas.

Šiomet miško vagių miškininkai dar nesučiupo nė vieno.

Nukelta į 2 p.

Čigonai Vilniaus valdžiai grasina dangaus rūstybe

Nugriovei lūšną – mokėk pinigų. Tokia šiuo metu teisme nagrinėjamo čigonų ieškinio Vilniaus valdžiai esmė.

Už nugriautus pastatus čigonai reikalauja netgi pusšesto milijono litų. Ieškovai tvirtina, kad prieš porą metų gyvenami ir negyvenami pastatai taboro buvo nugriauti neteisėtai.

Skundą teismui, kuriame už teisės į būsto neliečiamumą pažeidimą prašoma priteisti 190 tūkst. litų turtinės ir 5,5 mln. litų neturtinės žalos, pasirašė 20 čigonų.

Atsakovu šioje byloje patraukta Vilniaus savivaldybės administracija. Trečiuoju suinteresuotu asmeniu nurodyta pastatus taboro griovusi įmonė „Grinda“.

Vilniaus apygardos administraciniame teisme vakar įvyko pirmasis šios bylos posėdis, bet skundas nebuvo pradėtas nagrinėti iš esmės.

Čigonų advokatas Tadas Kelpšas nusprendė pakeisti atsakovą. Patikslintame ieškinyje vietoj Vilniaus miesto savivaldybės administracijos atsakovu bus patraukta savivaldybės taryba.

Į posėdį atvyko keturi čigonai. Viena jų piktai šnairavo į savivaldybės atstovą ir tikino, kad Dievas savivaldybę nubaus.

Advokatas prašė teismo į kitą posėdį kviešti 16 liudytojų, kurie paliudytų apie griovimo aplinkybes, tačiau teismas prašymą atmetė, teigdamas, kad ginčas bus sprendžiamas pagal byloje surinktus rašytinius įrodymus.

Vilniaus savivaldybė nelegalius negyvenamus taboro statinius pradėjo griauti siekdama, kad narkotikų gamybos ir platinimo centru sostinėje tapęs ta-

boras nebesiplėstų.

Savivaldybės atstovai tada teigė, kad planuoja nugriauti visus nelegalius namus romų taboro, o jo gyventojus iškeldinti kitur. Drauge valdžia žada vykdyti socialines programas, skirtas padėti iš skurdo išbristi nedarbu besiskundžiantiems čigonams.

Atėjus šaltesniems orams čigonai aplink taborą savavališkai ėmė kirsti medžius, esą tam jie

samdo už kvaišalus prisiskolinčius narkomanus.

Taboro skola Rytų skirstomųjų tinklų bendrovei siekia jau 140 tūkstančių litų.

Net 85 procentai čigonų bendruomenės atstovų teisti už įvairius nusikaltimus, daugiau negu pusė – už narkotikų gamybą, disponavimą jais.

BNS ir „Lietuvos ryto“ inf.

Prieš porą metų Vilniaus valdžios nurodymu buvo nušluoti keli statiniai taboro. Šiuos nuostolius čigonai įvertino milžiniška suma.

V.Kapočiaus nuotr.

Dienraštis „Lietuvos rytas“ (2007 m. lapkričio 14 d).